

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τὸ ἔργον καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς Χ.Κ. Ἠθικῆς.

Ἔργον τῆς ΧΚΗ δὲν εἶναι ἡ διατύπωσις χριστιανικοῦ κοινωνικοῦ συστήματος — τοιοῦτον σύστημα κατ' ἀρχὴν δὲν ὑπάρχει — ἀλλ' ἡ συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν βασικῶν ἐκείνων ἀρχῶν κοινωνικοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, καὶ ὁ συσχετισμὸς αὐτῶν πρὸς τὴν ἐκάστοτε κοινωνικὴν πραγματικότητα. Οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι διακρίνουν μεταξὺ γενικῆς καὶ εἰδικῆς ΧΚΗ. Ἡ γενικὴ ἔχει ὡς ἔργον τὴν διατύπωσιν τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ὡς τοιοῦτου καὶ ἄρα τῶν ἀρχῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ὀφείλουν νὰ ἰσχύουν εἰς πᾶσαν κοινωνίαν καὶ μορφήν κοινωνικοῦ βίου¹¹. Ἡ δὲ εἰδικὴ ἀσχολεῖται μὲ τὰς συγκεκριμένας μορφὰς τῆς πολιτείας, τῆς οἰκογενείας, τῆς οἰκονομίας κλπ., ὡς αὗται εἰς τὴν δεδομένην ἱστορικὴν στιγμὴν πραγματοποιοῦνται¹². Διὰ τοῦτο καὶ ὀφείλει νὰ εὐρίσκηται εἰς διαρκῆ καὶ ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα¹³.

Πρὸς πρόληψιν παρεξηγήσεων πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι αἱ ἀποφάνσεις τῆς ΧΚΗ δὲν εἶναι («ὑπέρχονοι»). Συγκεκριμένον σύστημα χριστιανικο-κοινωνικο-ἠθικῶν ἐπιταγῶν, ὑπερκείμενον τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, δὲν ὑφίσταται οὐδὲ καὶ δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Τοῦτο δὲ καθ' ὅσον ἡ ΧΚΗ δὲν ἔχει ὡς θέμα τὰς αἰωνίας ἀληθείας, ἀλλ' ἐκκινᾷ ἐκ τῆς ἐκάστοτε ἱστορικῆς, συγκεκριμένης κοινωνικῆς στιγμῆς καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν σύζευξιν μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, αἱ ὁποῖαι πάλιν πρέπει ἐκάστοτε νὰ διατυποῦνται καὶ προσφέρονται κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ συγκινήσῃ. Ὁ ἱστορικὸς βίος δὲν εἶναι τι τὸ στατικόν, ἀλλὰ δυναμικὸν ὄλον. Πρὸ πάντων τὰς σημερινὰς κοινωνικὰς συνθήκας χαρακτηρίζει ἡ ραγδαία μεταβολή, εἶναι δὲ ὅλως ἀδύνατον καὶ νὰ σκεφθῇ τις, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῇ τοιοῦτον σύστημα κοινωνικῆς Ἠθικῆς, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τοὺς κοινωνικοὺς

11. Περὶ τῶν γενικῶν τούτων ἀρχῶν κατὰ τὴν ρωμαιοκαθολικὴν ΧΚΗ ἰδὲ ἐν τῷ οἰκειῷ τόπῳ (II, 2).

12. Πρβλ. Lexikon für Theologie und Kirche τόμ. 9 στ. 908.

13. «Die Wirklichkeitsnähe der Sozialethik ist stets neu zu erarbeiten» (L. Berg, In: Lexikon für Theologie und Kirche a.a.O.).

θεσμούς, τὰς μορφὰς κοινωνικοῦ βίου καὶ τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας τοῦ μέλλοντος, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδὲν συγκεκριμένον δύναται νὰ λεχθῆ. Παρὰ ταῦτα δὲν παύει ἡ ΧΚΗ νὰ εἶναι μία ἐπιστήμη κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ μέλλον ἀναφερομένη, ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἄνθρωπος, τόσον εἰς τὸν ἀτομικόν, ὅσον καὶ εἰς τὸν κοινωνικόν αὐτοῦ βίον, ἀποδεικνύεται ὡς ὄν ἐκ τοῦ μέλλοντος καὶ διὰ τὸ μέλλον ζῶν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει μόνον κατα-γωγὴν, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ καὶ προ-αγωγὴν, δὲν ζῆ μόνον ἐκ τοῦ παρελθόντος, οὐδὲ καθηλώνει ἑαυτὸν εἰς τὸ «πλήρωμα τοῦ παρόντος», ἀλλὰ προβάλλει ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν μορφήν προγραμματισμῶν καὶ σκοπῶν εἰς τὸ μέλλον, εἰς τὴν διάστασιν τοῦ ὁποίου ἐγκρύπτεται ἡ τύχη του. Ἀκριβῶς εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην τάσιν τοῦ ἀνθρώπου νὰ κινήται διαρκῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἑνὸς μέλλοντος διαφόρου τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν καλλιτέρου, ἔγκειται καὶ ἡ ὄντολογικὴ θεμελίωσις τῆς οὐτοπίας. Ἀνεξαρτήτως τοῦ βαθμοῦ ἀληθείας καὶ τοῦ πραγματοποιησίμου ἢ μὴ αὐτῶν, ἀποτελοῦν αἱ οὐτοπίαί τὴν ὑψίστην ἔκφρασιν τῆς νοσταλγίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν πρὸς αὐθυπέρβασιν, καὶ τῆς ἐλπίδος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Εἰς τὴν θεολογικὴν γλῶσσαν καλεῖται τὸ φαινόμενον τοῦτο «ἐλπίς»¹⁴. Ἐκάστη κοινωνία φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸ σπέρμα τῆς αὐτοκαταστροφῆς της. Τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν διαλεκτικὴν κίνησιν τῆς φύσεως, ὡς ἀντιλαμβάνεται ταύτην ὁ ἰδεαλισμὸς ἢ ὁ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπαρξικὴν ἀποξένωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, εἰς τὴν διαλεκτικὴν κίνησιν μεταξὺ Πτώσεως καὶ Σωτηρίας καὶ τὰς ἐκάστοτε νέας μορφὰς πτώσεως καὶ ἀποξένωσης. Ἀκριβῶς ἐναυθὰ τίθενται καὶ τὰ ὅρια τῶν χριστιανικο-κοινωνικο-ηθικῶν ἀξιωμάτων, καθ' ὅσον ἡ πτώσις καὶ τὸ πεπερασμένον τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ υπερβαθοῦν μὲ ἠθικὰς ἐπιταγὰς. Τὸ ἔργον τῆς ΧΚΗ παραμένει ἕνεκα τούτου προσγειωμένον καὶ ἀπολύτως συγκεκριμένον, ἀναφερόμενον πάντοτε εἰς συγκεκριμένας μορφὰς κοινωνικοῦ βίου καὶ συγκεκριμένας ἐποχὰς. Τοῦτο δὲν πρέπει νὰ παρεξηγηθῆ ὡς προσπάθεια ἢ δεῦγμα προσαρμογῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας πρὸς τὰς ἐκάστοτε κρατούσας κοινωνικὰς συνθήκας καὶ τὰ ἀξιολογικὰ συστήματα. Ἡ ΧΚΗ διατηρεῖ πάντοτε τὴν

14. Τὴν κοινωνιολογικὴν σημασίαν τοῦ παράγοντος ἐλπίς διαπραγματεύεται ὁ γνωστός μαρξιστὴς φιλόσοφος Ernst Bloch εἰς τὸ δίτομον ἔργον αὐτοῦ: *Das Prinzip Hoffnung*, Berlin 1953 καὶ Frankfurt/M. 1959, ἔνθα χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν «Hoffnungswesen», τὴν θρησκείαν ὡς βασισμένην ἐπὶ τῆς ἐλπίδος (ἀὐτοῦ ὑπάρχει ἐλπίς ἐκεῖ καὶ θρησκεία) καὶ τὸν Χριστιανισμόν ὡς τὴν θρησκείαν τῆς Ἐλπίδος *par excellence*. Θεολογικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ Bloch ἐπεχείρησεν ὁ θεολόγος Paul Schütz ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ: *Parusia, Hoffnung und Prophetie*. Heidelberg 1960 (σελ. 692) καὶ τῷ ἔργῳ: *Charisma Hoffnung*, Hamburg 1962 (σελ. 123). Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλπίδος ἀπασχολεῖ καὶ τὸν γνωστὸν χριστιανικὸν ὑπαρξιακὸν φιλόσοφον Gabriel Marcel, ὁ ὁποῖος βλέπει ἐν τῇ ἐλπίδι τὸ μέσον ὑπερβάσεως τοῦ Μηδενισμοῦ. (πρβλ. τὸ ἔργον αὐτοῦ: *Philosophie der Hoffnung* 1964).

συνείδησιν τῆς βαθείας νοσταλγίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὴν ἀντίπερα ὄχθην» καὶ ἐργάζεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀναγεννήσεως. Ἀναζητεῖ τὰ ἐκάστοτε κρατοῦντα ἀξιολογικὰ συστήματα ἔναντι τῶν ὁποίων τοποθετεῖται κ ρ ι τ ι κ ῶ ς, ὅπερ δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην καὶ ἀρνητικῶς.

Προβάλλει τὰ «κριτικὰ» ἐκεῖνα πρότυπα, τὰ ὁποῖα, ἐνῶ διατηροῦν ἐκ τῶν μορφῶν κοινωνικοῦ βίου ὅ,τι εἶναι ἄξιον νὰ διατηρηθῇ, συγχρόνως ἐμπερικλείουν καὶ τὸν σπόρον τῆς μελλοντικῆς υπερβάσεως τῶν κρατούντων πρὸς μὲν ὁρῶσιν μιᾶς σ χ ε τ ι κ ῶ ς καλλιτέρας κοινωνίας. Τονίζομεν τὸ «σχετικῶς» διὰ νὰ ὑποδείξωμεν ὅτι ἡ ΧΚΗ εἶναι πάντοτε ρεαλιστικῆ, τηροῦσα ἑαυτὴν μακρὰν παντὸς Perfectionismus. Τοῦτο θὰ ἀπετέλει ὑποτίμησιν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ τῆς σημασίας τῆς ἀμαρτίας. Καθῆκον τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι νὰ παραμένῃ πάντοτε ρεαλιστής. Ἡ πίστις εἰς τὴν δυνατότητα πραγματώσεως σχετικῶς καλλιτέρων μορφῶν κοινωνικοῦ βίου, ἀξιοτέρων τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος, οὐδὲν κοινὸν ἔχει μετὰ τοῦ Οὐτοπισμοῦ καὶ τῆς ἐξελιξιαρχίας (Evolutionismus), ἀλλὰ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρετῆς τῆς Ἐλπίδος, τῆς Ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τῆς Πίστεως εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἐντὸς τῶν πλαισίων τούτων ἐπιδιώκει ἡ ΧΚΗ νὰ καταστήσῃ συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου τὸ συγκεκαλυμμένον πολλάκις ἀξιολογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον προσδιορίζει τὰς κοινωνικὰς αὐτοῦ πράξεις καὶ νὰ κρίνῃ τοῦτο ὑπὸ τὸ πρῆσμα τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου ἀποτελεῖ τὸ ἔργον τοῦτο ἔκφρασιν τῆς κρατούσης κοινωνικῆς κρίσεως καὶ προσλαμβάνει κατ' ἀνάγκην χαρακτηριστικὰ κοινωνικῆς κριτικῆς. Διὰ νὰ καταστήῃ καρποφόρον δὲν περιορίζεται εἰς τὴν εὐκόλον ἀρνήσιν, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ εἰς τὴν κοπιώδη προσπάθειαν ὑποδείξεως τῶν τρόπων καὶ τῶν μέσων διὰ τὴν ὑπέρβασιν τῆς κρίσεως καὶ τὴν θεμελιώσιν ἐνὸς ὑψηλοτέρου κοινωνικοῦ βίου. Ἡ ΧΚΗ ὑποχρεοῦται ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου αὐτῆς εἰς μίαν διαρκῆ κίνησιν καὶ ἄγρυπνον παρακολούθησιν τῶν διαρκῶς συντελουμένων ζυμώσεων καὶ μεταβολῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, οὕτως ὥστε νὰ μὴ φθάσῃ ποτὲ εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ ἀντιμετωπίζῃ προβλήματα καὶ νὰ ὀμιλῇ γλῶσσαν παρωχημένων ἐποχῶν. Τὸ πρακτικὸν ἔργον τῆς ΧΚΗ εἶναι:

- α. Νὰ συλλάβῃ καὶ τῇ βοήθειᾳ τῆς ἐμπειρικῆς κοινωνιολογίας καὶ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ὀφείλει νὰ εὐρίσκηται εἰς διαρκῆ στενὴν συνεργασίαν, τὴν π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ν κοινωνικὴν εἰκόνα καὶ τὴν ἀ λ η θ ῆ προβληματικὴν τῆς ἐποχῆς τῆς.
- β. Πρὸ τῆς κοινωνικῆς ταύτης καταστάσεως νὰ διατυπώσῃ τὸν ρόλον καὶ τὴν σημασίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῆς ὁποίας τὰς βασικὰς ἀρχὰς — καὶ ὑπάρχουν τοιαῦται βασικαὶ ἀρχαί, δυνάμεναι νὰ ἰσχύ-

σουν διὰ πᾶσαν κοινωνίαν — θὰ φέρῃ εἰς ἀντιστοιχίαν καὶ συσχετισμὸν πρὸς τὰ προβλήματα ταῦτα διὰ τῆς μεθόδου τῆς Correlatio. Κατὰ τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον θὰ ἀναζητηθοῦν αἱ συγκεκριμέναι μορφαι δυνατῆς συμβολῆς τῆς χριστιανικῆς σκέψεως πρὸς μὲν μορφῶν μιᾶς καλλιτέρας καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς Πίστεως, τῆς Ἐλπίδος καὶ τῆς Ἀγάπης διὰ τὸν ἄνθρωπον θεμελιουμένης ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἡ γνῶσις τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς κοινωνιολογικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς αὐτῶν προφυλλάττει τὴν ΧΚΗ ἀπὸ τὸ σύνθηρες φαινόμενον τῆς διατυπώσεως πομπωδῶν καὶ μὴ ἐφαρμοσίμων αἰτημάτων, τὰ ὅποια μόνον νὰ παραβλάψουν τὸ ἔργον καὶ τὸ κύρος τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἱκανά.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς ἡ ΧΚΗ ἔχει πλήρη συναίσθησιν τῆς εὐθύνης αὐτῆς ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἔργον τοῦτο, καλλιεργούμενον ὑπὸ εἰδικῶν, δὲν ἀποτελεῖ καὶ ὑπόθεσιν μόνον τῶν εἰδικῶν, ἀλλὰ ἔχει ἀναφορὰν καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν. Διὰ τοῦ κλάδου τούτου προσλαμβάνει «ἐπικαιρότητα», ζῶν καὶ συγκεκριμένην μορφήν ἡ Θεολογία καὶ εἰς τὸ καθ' ἡμέραν κοινωνικὸν βίον, μακρὰν τῶν σπουδαστηρίων καὶ τῶν ἱερῶν ναῶν. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ΧΚΗ πραγματοποιεῖται ἡ συνάντησις τῶν δύο κόσμων: τοῦ ἁγίου καὶ τοῦ «βεβήλου», τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ καὶ εἰς σχέσιν οὐχὶ πολιτικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἀλλ' ἀντιστοιχίας (Korrelation). Ἡ σπουδαιότης καὶ σημασία τῆς ΧΚΗ ἔγκειται ἐν τῇ θέσει τῆς ταύτης «ἐπὶ τῶν ὀρίων». Ὡς ὀριακὴ ἐπιστήμη καὶ συνδετικὸς κρῖκος προσφέρει σημαντικὴν καὶ ἀπαραίτητον ὑπηρεσίαν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς πλευράς, τὰς ὁποίας ὡς ἄλλη γέφυρα συνδέει.

Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν ἀποτελεῖ τὸν ἀναγκαῖον ἀνιχνευτὴν, ὁ ὁποῖος πληροφορεῖ αὐτὰς περὶ τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν προσλαμβάνει ἐκάστοτε τὸ μέγεθος «κόσμος», ἐνῶ παραλλήλως προσφέρει νέους τομεῖς πρὸς ἀνάπτυξιν ἐκκλησιαστικοῦ καὶ θεολογικοῦ ἔργου. Ὅπου μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἐπιφανειακὴ αὐτονόητος φυσικότης προσδίδεται τῶν νέων θεολογικῶν βάθους. Τὸ αὐτονόητον ἐπαναπροσλαμβάνει τὴν «ἠφανισμένην διάστασιν τοῦ βάθους» (Tillich). Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποτελεῖ ἡ γνῶσις τοῦ κόσμου ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἔννευ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς τῆς. Ἡ τύχη τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας σήμερον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐκ μέρους αὐτῶν κατανοήσεως τοῦ «κόσμου». Διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἰδρυτοῦ θεμελιώσεως τῆς Ἐκκλησίας «ἐν τῷ κόσμῳ» ἐτέθησαν τὰ μεγέθη Ἐκκλησία καὶ Κόσμος εἰς ἀναπόσπαστον διαλεκτικὴν σχέσιν, προσδιοριστικὴν τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ἡ τύχη τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὄρατοῦ Συνόλου, θὰ ἐλέγωμεν τὸ «σαρκικόν» στοιχεῖον τοῦ «θεανδρικοῦ» τούτου Ὁργανισμοῦ,

ἐξαρτᾶται θεία παραχωρήσει ἐν πολλοῖς ἐκ τοῦ Κόσμου, οὐτινος πάλιν ἡ πνευματικὴ τύχη εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἀπολέσῃ τὸν κόσμον, χάνει τὸ φυσικὸν ἔδαφος ὑπάρξεώς της καὶ νοθεύει τὴν οὐσίαν καὶ ἀποστολὴν της. Ἡ φυγοκοσμία ἀποτελεῖ καὶ φυγοπονίαν καὶ ἀμαρτήματα κατὰ τοῦ Θεοῦ Ἰδρυτοῦ, τοῦ Ὁποῖου θέλημα εἶναι ἡ «ἐν τῷ κόσμῳ» ὑπαρξίς τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὸ κηρύττειν καὶ εὐαγγελίζεσθαι τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ συνέχισιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ οἶονεὶ ἐπέκτασιν καὶ προέκτασιν τῆς Σαρκώσεως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ὁ δὲ Σαρκαθεὶς ἡσθάνετο τὴν ἀποστολὴν Του ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀναστροφῇ του μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ πορνῶν. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐγκείται ἐν τῇ ἀγάπῃ τῶν ἀμαρτωλῶν, ἐνῶ ἡ ἠθικὴ παραδοξία του ἐν τούτῳ, ὅτι οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ οἱ τελῶναι προάγουν ἡμᾶς εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ περιορισμὸς τοῦ Χριστιανοῦ ἐν τῇ αὐταρέσκῳ ἀτμοσφαίρᾳ ἐνὸς πνευματικοῦ Γκέττο («κεχωρισμένης τῶν ἀμαρτωλῶν») εὐσεβείας, παρεμποδίζει αὐτὸν νὰ καταστῇ ἡ «ζύμη» καὶ τὸ «ἄλας» ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν μέγεθος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξαρτᾶται ἀκριβῶς ἐκ τοῦ βαθμοῦ δυναμικοῦ του νὰ καταστῇ ταῦτα¹⁵.

Εἰς τὸν εἰς μίαν διαρκῶς μεταβαλλομένην Κοινωνίαν ζῶντα Ἄνθρωπον ὀφείλει ἡ ΧΚΗ νὰ καταδείξῃ τὰς ἐπέκεινα πάσης ρευστότητος καὶ μεταβολῆς διεπούσας τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ βίον χριστιανο-ἀνθρωπιστικὰς

15. Φυσικὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὴν ἀποξένωσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν σύγχρονον Κοινωνίαν συνέβαλον καὶ λόγοι καθαρῶς ἱστορικοί, ὡς λ.χ. τὸ πνευματικὸν κίνημα τῆς Διαφωτισσεως, ὁ Λιμπεραλισμὸς καὶ ὁ Μαρξισμὸς κλπ. Περὶ τούτων θὰ δημοσιεύσωμεν πλείονα εἰς μελέτην μας, ἀναφερομένην εἰς τὸ ἐργατικὸν πρόβλημα. Ἡ Ἐκκλησία δὲν καλεῖται τώρα νὰ καλύψῃ βεβιασμένως καὶ πάσῃ θυσίᾳ τὸ κενόν, διαπράττουσα συμβιβασμοὺς καὶ προσαρμοζομένη πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ ὑποδείξεις τῶν καιρῶν, ἀλλὰ νὰ ἀναζητήσῃ τρόπους ἐπαφῆς της πρὸς τὸν κόσμον. Μία προσαρμογὴ τῆς Ἐκκλησίας νοθεύει καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀποστολὴν της. Διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιδράσῃ ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ τηρήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κόσμου, τὸ «οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου», τοῦτο σημαίνει: νὰ παραμείνῃ Ἐκκλησία. Ἐξ Ἰσοῦ ἀναγκαῖον ἔμως εἶναι νὰ παραμείνῃ «Ἐκκλησία ἐν τῷ κόσμῳ». Εἰς τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον της πρέπει νὰ παύσῃ νὰ παλαίῃ κατὰ τοῦ κόσμου τῆς χθὲς καὶ νὰ πληροφορηθῇ περὶ τοῦ κόσμου τῆς σήμερον. Παλαιότερον ἀνεφέροντο τὰ ἐπίκαιρα προβλήματα εἰς τὰς «καθ' ὕψος» σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνέπτυξε τότε ἡ Ἐκκλησία ἀξιόλογον ἀπολογητικὴν δρᾶσιν καὶ προσεπάθησε νὰ προσφέρῃ λύσιν εἰς τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα. Ἀλλ' ἡ ἐποχὴ ἐκείνη παρήλαε καὶ ὁ ἄνθρωπος κατέστη πρόβλημα διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἐνῶ ἡ ἁρμονία τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐκλονίσθη ἀνεπανορθίως. Ὁ ἄνθρωπος τῆς βιομηχανικῆς περιόδου ἀντιμετωπίζει κυρίως ἑτέρα προβλήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὰς «ὀριζοντίας», τὰς κατὰ πλάτος σχέσεις του πρὸς τὸν λοιπὸν κόσμον. Ἡ φιλοσοφία κατενόησε ἐγκαίρως τὴν στροφὴν ταύτην τοῦ πνεύματος καὶ κατέστη φιλοσοφία τῆς ζωῆς, ἀνθρωπολογία καὶ κοινωνικὴ φιλοσοφία. Ἡ Θεολογία ἀναπαύεται ἐν πολλοῖς εἰς τὴν κλονισμένην παλαιὰν αὐτῆς αὐθεντίαν καὶ τὰς δάφνας ὠραίων φράσεων τῆς ἀπολογητικῆς. Πάσχει πράγματι ἀπὸ Cultural Lag;

ἀρχάς καὶ τὴν ὑφισταμένην στενωπότητα σχέσιν μεταξύ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ συγχρόνου — πνευματικοῦ τε καὶ τεχνικοῦ — πολιτισμοῦ ἀφ' ἑτέρου. Ὁ παράγον «χριστιανικὴ πίστις» εἶναι τὸ σύμβολον μιᾶς βαθυτέρας καὶ ἐν πολλοῖς ριζικῆς ἀλλαγῆς τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν κόσμον, ἡ ὁποία μέχρι καὶ σήμερον προσδιορίζει τὸν πνευματικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν τεχνικὸν βίον τῆς Εὐρώπης. Φύσις, πολιτισμός, παραδόσεις, ἦθη καὶ ἔθιμα, κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς βίος ὑπέστησαν τὴν βαθυτάτην καὶ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ προσέλαβον τὴν διάστασιν τοῦ βάθους. Ὁ ροῦς τῆς ἱστορικῆς πορείας ἤλλαξε, φυσικὴ δὲ ἀπόληξις τῆς ἐπελευθέρσεως μεταβολῆς εἶναι ὁ σημερινὸς πολιτικὸς, κοινωνικὸς, πνευματικὸς καὶ τεχνικὸς βίος τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ καλουμένου δυτικοῦ πολιτιστικοῦ κύκλου, ἄλλαις λέξεσιν: ἡ ἐκκοσμηκωμένη, πολυκεντρικὴ καὶ ἐπὶ τῆς ὀργανώσεως θεμελιωμένη βιομηχανικὴ κοινωνία τῆς σήμερον. Ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν κατηγοριῶν σκέψεως καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς διὰ τὸν οἰκονομικόν, τεχνικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον καθίσταται ἰδίᾳ τότε ἀντιληπτόν, ὅταν τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ δυτικοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ «μεταφυτεύονται» εἰς ὑπαναπτύκτους καλουμένας χώρας, ξένας τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπιδράσεως τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως. Κατέστη ἐπανειλημένως σαφές, ὅτι ἡ μεταφύτευσις αὕτη δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα καθαρῶς τεχνικῆς φύσεως καὶ ἐξωτερικῆς ὀργανώσεως, ἀλλὰ συνιστᾷ σοβαρὸν ἀνθρωπολογικὸν καὶ πνευματικὸν τοιοῦτον. Ὁ σημερινὸς τεχνικὸς καὶ οἰκονομικὸς βίος μὲ τὴν πολυπλοκὸν αὐτοῦ ὀργάνωσιν καὶ τὸν πολυκεντρισμὸν προϋποθέτει ὠρισμένον τ ὕ π ο ν ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ, ὑποστᾶντας τὴν βαθεῖαν ἐπίδρασιν τοῦ Εὐαγγελίου. Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ θεολογικὸν δογματισμὸν ἢ εὐχὴν, ἀλλ' ὠμολογημένην πραγματικότητα¹⁶.

16. Εἶναι χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὰ ὅσα πρὸ μικροῦ μετέδωκε γερμανὸς θετικὸς ἐπιστήμων εἰς ραδιοφωνικὴν ὁμιλίαν του περὶ τῶν αἰτίων ἀποτυχίας τῆς ὑπὲρ τὴν αἰγίδα του γενομένης ἀποπειρας ἰδρύσεως βιομηχανικῆς βάσεως εἰς τὰς Ἰνδίας. Εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν—παρετήρησε—συνετέλεσε βαθύτατα καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἰνδοὶ δὲν ἔχουν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ἀνέφερε τὰς ἐντεῦθεν προερχομένας δυσχερείας, ἀποφασιστικὰς διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς βιομηχανίας. Ὁ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο μόνον παραδείγματα:

α. Οἱ Ἰνδοὶ εἶναι τελείως ἀκατάλληλοι διὰ τὴν τοποθέτησιν εἰς τὸ γραφεῖον πρᾶσιν ἐργατῶν. Ὁ Ἰνδὸς αἰσθάνεται ὡς καθήκον αὐτοῦ θερησκευτικῶς ἐπιβαλλόμενον νὰ τακτοποιήσῃ καὶ τοποθετήσῃ πρῶτον τοὺς στενωτέρους συγγενεῖς του εἰς τὰς καλλιτέρας θέσεις καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ παράγοντος καταρτισμοῦ ἢ καταλληλότητος αὐτῶν. Ὡς δεῦτεροι ἀμέσως ἀκολουθοῦν ὅλοι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν «κάσταν». Εἶναι παρατηρημένον ὅτι εἰς βάρειας Ἰνδὸς οὐδέποτε θὰ πρᾶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν νότιον, ἔστω καὶ ἂν οὗτος εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν κατάλληλον πρόσωπον καὶ ἀπολύτως ἀναγκαῖον διὰ τὸ ἔργον.

β. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπροθυμία μεταξύ τῶν Ἰνδῶν νὰ διδάξουν ἢ ὑποβοηθήσουν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν ὁμοειδῶν των. Τοῦτο ὀφείλεται εἴτε εἰς τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀνήκουν

Ἡ σήμερον αὐτονόητος ἀνθρωπιστικὴ τοποθέτησις ἐναντι παντὸς πρὸς ὄψωπου, ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἴσων δικαιωμάτων αὐτοῦ, ἡ ἀνοχή καὶ πνευματικὴ εὐκινισία εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις, ἡ αὐτονόητος διαθέσις ἐξυπηρητήσεως ἐκ μέρους τῶν κρατούντων κλπ. ταῦτα πάντα ἐβλάστησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ἐχρειάσθησαν 2000 ἔτη μέχρις οὗτοῦ ἡ ἀνθρωπότης κατορθώσῃ νὰ πραγματώσῃ τὰ βασικά ἀν-

εἰς τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν», εἶτε διότι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν βλέπουν τὸν συναγωνιστὴν καὶ διὰ τὴν θέσιν ἀμυλλώμενον.

Τὰ δύο ταῦτα παραδείγματα εἶναι λίαν χαρακτηριστικὰ καὶ θὰ πρέπει νὰ ἐμβάλλουν εἰς σκέψιν τὸν ὑπερήφανον διὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν κρίσεων τοῦ εὐρωπαϊοῦ, περὶ τοῦ τί πράγματι καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ὀφείλει εἰς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα. Εἶπομεν καὶ προηγουμένως ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἐποχὴ καὶ ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς προϋποθέτουν τύπον ἀνθρώπου, καλλιεργηθέντα καὶ ἀναπτυχθέντα ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ πνευματικοῦ θερμοκηπίου. Ὅσον καὶ ἂν ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ αὐτοῦ πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ φαίνεται ὅτι ἔχει ἐκκοσμικευθῆ, παραμένει ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του χριστιανικός. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι naturaliter christianus. Ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτοῦ ὡς «χριστιανικοῦ» δὲν ἀποτελεῖ «κοσμικὸν ἐπίθετον», ἀλλ' ὄντολογικὴν ἔκφρασιν. Τοῦτο ἐφάνη καὶ ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἰνδικοῦ κόσμου. Ὁ Ἰνδικὸς κόσμος, μετὰ τὸ ἰδιῶζον, θρησκευτικῶς προσδιοριζόμενον σύστημα τῶν καστῶν, ζῆ καὶ κινεῖται ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαιρᾶς «προχριστιανικῆς» κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς πραγματικότητος, ἥτις ἐχαρακτήριζε καὶ τὰς προχριστιανικὰς εὐρωπαϊκὰς κοινωνίας. Ὁ κοινωνικὸς βίος στρέφεται περὶ τὸν ἄξονα τῆς οἰκογενείας, τῆς συγγενείας, τῆς φυλῆς, τοῦ πατρίου ἐδάφους. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους προστίθεται καὶ ὁ ἐθνικισμὸς. Αἷμα καὶ Γῆ εἶναι ὑψίστα σύμβολα καὶ ἰδεώδη. Ταῦτα ἐκίνησαν ὡς γνωστὸν καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας μας τὸν χιτλερικὸν φασισμὸν εἰς τὴν καταστρεπτικὴν πορείαν του, ταῦτα προσδιορίζουν καὶ τὰς ὑφισταμένης εἰσέτι φυλετικὰς διακρίσεις. Ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀισθανόμεθα σήμερον ὡς παρεμποδίζοντα τὸν ὁμαλὸν ρυθμὸν κοινωνικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου. Ἡ ἀντιστροφή αὕτη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν εἶναι καρπὸς χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως. Πρῶτος ὁ Χριστιανισμὸς ἐκήρυξε τὸ παράδοξον κήρυγμα τῆς ὑπερβάσεως τῶν ὀρίων τῆς σαρκὸς (πρβλ. Λουκ. ΙΔ' 26). Ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἐγειρῇ καὶ ἐκ τῶν λίθων τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Τὸ «ὄ φίλων πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ» καὶ τὸ «ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτοὺς νεκροὺς» ἤχοῦν παραδόξως διὰ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτιστικὸν κύκλον, ὁ ὁποῖος θεοποιεῖ τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν. Τὸ ἀνατρεπτικὸν στοιχεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐγκρίεται εἰς τὴν ἐκκοσμίκευσιν καὶ ἀπομύθευσιν τῆς φύσεως καὶ τὴν σχετικοποίησιν τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν διὰ τῆς καταδείξεως τῶν ὀρίων αὐτῶν. Οἱ θεοὶ τῆς φύσεως, τῆς φυλῆς, τῆς οἰκογενείας, τῆς πόλεως ἐξεθρονίσθησαν, τὸ δὲ πνεῦμα ἐπεκράτησε τοῦ αἵματος. Τὰ μοναστικά πλήθη, τὰ ὁποῖα ἐγκαταλείπουν οἰκεῖους καὶ οἰκεῖα διὰ νὰ συμπήξουν μιαν πνευματικὴν κοινωνίαν, καὶ αὐτὸ νέφος τῶν μαρτύρων ἀποτελοῦν τὴν ὑψίστην ἔκφρασιν σχετικοποιήσεως τοῦ παράγοντος αἵμα καὶ γῆ. Ὁ Παῦλος δὲν ἐπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς του κατὰ σάρκα, παρ' ὅτι ἐπεθύμει ὑπὲρ αὐτῶν ἀνάθεμα εἶναι, ἀλλὰ πρὸς τὴν πνευματικὴν του οἰκογένειαν ἐξ ἔθνῶν. Ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτὴρ τοῦ Χριστιανισμοῦ σχετικοποιεῖ τὸν παράγοντα «πάτριος γῆ» καὶ δημιουργεῖ τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν σημερινὴν ἀνοικτὴν τοποθέτησιν ἀνεκτικότητος ἐναντι διαφόρων σκεπτομένων λαῶν καὶ πολιτισμῶν. Ἡ οἰκογένεια καὶ τὸ ἔθνος δὲν κατηργήθησαν ὡς θεσμοί, ἀλλ' ἀπεκατεστάθησαν ἐντὸς εὐρυτέρου πνευματικοῦ ὅλου καὶ ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἀπολύτους μορφάς.

θρωπιστικά κηρύγματα τοῦ εὐαγγελίου τοῦ «οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἐν δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλυ» (Γαλ. 3,28) «οὐ γὰρ ἐστὶ προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ» (Ρωμ. 2,11).

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναπτύξωμεν τὸ θέμα κατὰ πόσον ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐδημιούργησε πράγματι τὰς ἀναγκάιας ἐκείνας προϋποθέσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως. Ἄλλωστε ὑφίσταται κίνδυνος νὰ περιπέσωμεν εἰς κοινοτοπίας. Περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὴν μνείαν τῆς πραγματικότητος, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀπέδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ νέου τὴν Φύσιν ὡς «ἀπομυθευμένην» Κτίσιν, οὐδετέραν καὶ ἐλευθέραν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐρευνητικῆς αὐτοῦ ὁρέξεως¹⁷.

Ἄλλ' ἡ ΧΚΗ δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ὄσων προσέφερον ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὸν κόσμον, ὅσον καὶ ἂν ταῦτα προσδιορίζουν εἰσέτι τὸν πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον του. Ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς προσέφερε πράγματι εἰς τὸ παρελθόν, σήμερον δὲ οὐδὲν πλέον δύναται νὰ προσφέρῃ, τότε δὲν ἔχει καὶ δικαίωμα νὰ ἐγείρῃ ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Δὲν δυνάμεθα νὰ δεσμεύσωμεν ἠθικῶς τὸν ἄνθρωπον ἐν ὀνόματι ἐφ' ἅπαξ γενομένης εἰς τὸ παρελθὸν προσφορᾶς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει τότε μόνον λόγον ὑπάρξεως, ἐὰν καὶ σήμερον ἔχη τι καὶ δύναται νὰ προσφέρῃ τοῦτο. Ἐν ἐναντία περιπτώσει ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος, τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὸ μουσεῖον. Τὰ πράγματα ὅμως πιστευόμεν ὅτι δὲν ἔχουν οὕτως. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἔχει καὶ δύναται νὰ προσφέρῃ καὶ μάλιστα οὐ μόνον πνευματικῶς καὶ θρησκευτικῶς, ἀλλὰ καὶ κοινωνικῶς. Ἀκριβῶς δὲ ἐνταῦθα εἰσέρχεται εἰς τὸ προσκῆνιον τὸ ἔργον τῆς ΧΚΗ, ἥτις ζητεῖ νὰ πραγματώσῃ τὴν προσφορὰν ταύτην τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον καὶ ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ἀναγκῶν αὐτοῦ. Ζητεῖ νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἐπιτυχῆ ἀντιμετώπισιν τοῦ «καιροῦ», τῆς Situation.

17. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναζητῆται καὶ ἡ ἀληθὴς λύσις τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀνθρώπου καὶ Κόσμου, Φύσεως καὶ Ἱστορίας. Αἱ λοιπαὶ προσπάθειαι τῶν νεωτέρων χρόνων, πόσον τοῦ Ἰδεαλισμοῦ ὅσον καὶ τοῦ διαλεκτικοῦ Ἰλισμοῦ ἐκκινοῦν ἐς ἐσφαλμένων προϋποθέσεων. Ἀμφότεροι ἐπιχειροῦν τὴν ζεῦξιν τῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπελθούσης ἀποστάσεως μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ κόσμου, φύσεως καὶ ἱστορίας. Ἡ διάσπασις αὕτη ἐπῆλθεν ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσε νὰ τοποθετῆται ἐναντι τῆς Φύσεως ἁ-μέσως καὶ «θρησκευτικῶς» καὶ ἐτοποθέτησεν ἐαυτὸν ἐμ-μέσως καὶ «ἐπιστημονικῶς». Μεταξὺ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Φύσεως παρενεβλήθη ἡ Ἐπιστήμη ὡς φυσικὴ ἔρευνα καὶ ἡ Τεχνικὴ ὡς προσπάθεια χειρώσεως τῆς Φύσεως. Ἡ ἰδεαλιστικὴ λύσις τοῦ Ἐγέλου προσπαθεῖ νὰ τοποθετήσῃ καὶ τὴν Φύσιν ἐντὸς τῆς Ἱστορίας τῆς διαλεκτικῆς πορείας τοῦ ἀπολύτου Πνεύματος, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμὸς ἐπιθυμῇ νὰ σύρῃ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος εἰς τὸ ἄρμα τῆς διαλεκτικῆς τῆς Φύσεως. Ὁ εἰς ἀδικεῖ τὴν Φύσιν καὶ ὁ ἕτερος τὴν Ἱστορίαν. Θεολογικὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος Κόσμου καὶ Ἱστορίας παρέχει ὁ Ebelin, G. ἐν τῇ μελέτῃ του «Die Welt als Geschichte», δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ τόμῳ: «Mensch und Kosmos» (Zürich καὶ Stuttgart 1960 σελ. 103-114).

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δυσκολεύεται νὰ ἐννοήσῃ τὸ πραγματικὸν σύμπλεγμα τῶν ἐξαρτήσεων καὶ τὸ «νόημα τοῦ καιροῦ», διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς καταστάσεις. Ἡ ἀδυναμία αὕτη ἀποτελεῖ τὴν σύγχρονον ἀσθένειαν, ἐκφραζομένην ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ὑπαρξικῆς ἀγωνίας. Ἐκ τῆς ἀγωνίας ταύτης τρέφεται τὸ πνευματικὸν κίνημα τῆς ὑπαρξικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία ἀντὶ νὰ ἐξάγῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς ἀγωνίας, καθιστᾷ ταύτην παραμόνιμον φαινόμενον καὶ ἐρμηνεύει αὐτὴν ὡς ἀναπόδραστον μοῖραν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διαπίστωσις τῆς τοιαύτης τραγικότητος αἶρει τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀπελπισίαν (Sartre, Camus), ἀπὸ τῆς ὁποίας «οὐδεμία ἐξοδος ὑπάρχει» (Sartre). Τοῦτο ἐξ ἄλλου σημαίνει καὶ ἡ λέξις ἐτυμολογικῶς (ἀπελπισία, Despair). Πεπρωμένον, θάνατος, κενότης, ἔλλειψις νοήματος, ἁμαρτία ἐπαπειλοῦν τὸν βίον μας καὶ θέτουν τὸ «μὴ ὄν» ἀπολύτως. Ὁ πόνος τῆς ἀπελπισίας ἐγκείται ἐν τούτῳ, ὅτι «μία ὑπαρξις, ἐν εἶναι, αἰσθάνεται τὴν ἀδυναμίαν τῆς αὐτοκαταφάσεως, λόγῳ τῆς συντριπτικῆς δυνάμεως τοῦ μὴ ὄντος»¹⁸. Ἀπὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ. Ἡ αὐτοκτονία δὲν ἀποτελεῖ ἐξοδον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ συνίστατο «ἡ ὄντικη κατάφασις τοῦ εἶναι εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς ὄντικῆς αὐτοκαταστροφῆς»¹⁹. Μία τοιαύτη ὄντικη αὐτοκαταστροφή δύναται ἴσως νὰ ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τῆς πρὸ τοῦ θανάτου ἀγωνίας (Στωϊκοί), οὐδεμίαν ὅμως λύτρωσιν προσφέρει ἀπὸ τῆς ἀγωνίας πρὸ τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἠθικὴ καὶ ὄντικη ὑπαρξις τοῦ ἀνθρώπου ἀποδεικνύονται ὑπὸ παράδοξον ἀλληλεξάρτησιν τελοῦσαι.

Μόνον ἡ πίστις εἰς τὴν Ἀνάστασιν δύναται νὰ προσφέρῃ λύτρωσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο²⁰. Καὶ διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα τῆς ΧΚΗ, ἔργον ταύτης

18. Tillich, P. Der Mut zum Sein, Stuttgart 1958, σ. 44

19. ἔ.ἀ. σ. 44.

20. Φιλοσοφικὰ καὶ κοινωνικὰ συστήματα προσπαθοῦν νὰ προσφέρουν μίαν ἀσφάλειαν εἰς τὸν ἀγωνιῶντα ἄνθρωπον. Ἀλλ' οὔτε ὁ κολλεκτιβισμὸς οὔτε ὁ ἄκρατος ἀτομισμὸς δύναται ἐνταῦθα νὰ προσφέρουν θετικὴν βοήθειαν. Ὁ κολλεκτιβισμὸς προσπαθεῖ νὰ λυτρώσῃ τὸ ἄτομον διὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ ὡς μέρους ὅλου. Ἡ κατάφασις τῆς ὑπάρξεώς του ταυτίζεται μὲ τὴν κατάφασιν ὀρισμένων κοινωνικῶν ὁμάδων, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει. Ἡ προσωπικὴ ἀγωνία προβάλλεται εἰς τὸ κοινωνικὸν τοῦτο σύνολον. Ἡ τύχη καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου προσδιορίζονται ὑπὸ τῆς τύχης τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν θεσμῶν τοῦ συνόλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναλύεται τὸ πρόσωπον. Τοῦτο συνέβαινε καὶ εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας. Ἡ ἐνοχὴ προσλαμβάνει χαρακτῆρα καθολικόν, ἐνῶ προσωπικὴ ἐνοχὴ βιοῦται μόνον ἐν περιπτώσει ἀποκλίσεως ἀπὸ τῶν διὰ τὴν ὁμάδα ὑποχρεωτικῶς κρατούντων. Ὁ κολλεκτιβισμὸς ἀποτελεῖ σήμερον καθολικὸν φαινόμενον, τόσον τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ φασιστικῶν, ὅσον καὶ τῶν δημοκρατικῶν κοινωνιῶν. Ὡς πολιτικὸν σύστημα προσλαμβάνει κεντρικὴν σημασίαν διὰ τὸν φασισμόν, ναζισμόν καὶ κομμουνισμόν, ἦτοι τὰ ὀλοκληρωτικὰ συστήματα καὶ τίθεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν σκοπῶν των: ἰσχυρὸν ἐθνικὸν κράτος ἢ ὑπερεθνικὸν Imperium. Αἱ ἀτομικαὶ ἐλευθερίαι καταστρατηγοῦνται καὶ τὸ ἄτομον καταπιέζεται. Ἡ πίστις καὶ ἡ τρομοκρατία τίθενται εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ συστήματος καὶ ὁ ἄνθρωπος τίθεται

εἶναι νὰ φέρῃ εἰς συσχετισμὸν τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως ταύτης πρὸς τὴν ἀπὸ ἔλλειψιν νοήματος ἀπειλουμένην πραγματικότητα καὶ νὰ νοηματοδοτήσῃ τὴν ζωὴν. Ἡ ΧΚΗ καθίσταται τὸ ἔδαφος συναντήσεως τῶν δύο κόσμων: Πίστις καὶ Πραγματικότης συναντῶνται κατὰ τρόπον ρεαλιστικόν. Οὕτως ἀποδεικνύεται ἡ ΧΚΗ ὡς εἶδος «κοινωνικῆς ποιμαντικῆς», τῆς ὁποίας θέμα δὲν εἶναι ἡ ἐξέτασις τῶν προσωπικῶν ἐκάστου προβλημάτων, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς ἰδιαζούσης ἐμπλοκῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ σύγχρονον κοινωνικὸν ὄλον καὶ τὰς συναρτήσεις του ἀνακύπτοντα θέματα.

Ἡ ἀνάγκη στροφῆς τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰ θέματα ταῦτα εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων φανερὰ καὶ ἐπιβεβλημένη. Ἐν τῇ σημερινῇ βιομηχανικῇ ἐποχῇ δημιουργοῦνται καθ' ἐκάστην ὥραν καὶ στιγμὴν σχέσεις μεταξύ ἀτόμων καὶ κοινωνικῶν ομάδων, ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε καὶ ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα φέρουσαι. Ἡ ἐξάρτησις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς σχέσεις του ταύτας πρὸς κοινωνικὰς ομάδας καὶ θεσμούς φέρει πολλάκις—ὅσον καὶ ἂν τοῦτο ἡχῇ παραδόξως—χαρακτῆρα περισσότερον ὑποχρεωτικὸν καὶ ἠθικῶς μᾶλλον δεσμευτικόν, παρὰ ἐν ταῖς οἰκογενειακαῖς σχέσεσιν, αἱ ὁποῖαι προσφέρουν περισσότερον χῶρον δι' ἐλευθερίαν καὶ προσωπικὴν γνώμην²¹. Ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ παρα-

πρὸ νέων μορφῶν ἀγωνίας πρὸ τοῦ ἀκαθορίστου τῆς τύχης του καὶ τοῦ ἐνδεχομένου ἐγκειμένου ἰδίου θανάτου. Τὸ ἄτομον ὑποβιβάζεται εἰς μίαν «Essentielle Manifestation des universalen Seins» (Tillich. ἔ.ἀ.σ. 75) «Ὅ,τι διακρίνει ἐνταῦθα τὸν Κολλεκτιβισμὸν ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ὅτι εἰς τὸν πρῶτον εἶναι ξένη ἡ ἰδέα μιᾶς προσωπικῆς ἀθανασίας. Ταῦτῃ ἀντικαθιστᾷ ἡ ἐνοια τῆς θυσίας πρὸς διαιώνισιν τῆς κοινωνικῆς ομάδος.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀτομισμοῦ, ρωμαντικοῦ ἢ ὑπαρκτικοῦ τύπου, δὲν εἶναι διάφορα. Ἡ σύγχρονος ἔλλειψις νοηματοδοτήσεως τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀπελπισία εἶναι ἡ φυσικὴ ἀπόληξις τοῦ κινήματος τούτου. «Ὅ,τι προσφέρει ἡ ὑπαρκτικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι «τὸ θάρρος πρὸς τὴν Ὑπαρξιν», ἀλλὰ κατὰ μίαν ἔκφρασιν τοῦ Tillich (ἔ.ἀ. σ. 108) «τὸ θάρρος πρὸς ἀπελπισίαν». Θάρρος διὰ τὴν ζωὴν δύναται νὰ προσφέρῃ μόνον ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὸ Ἀπολυτρωτικὸν Αὐτοῦ Ἔργον.

21. Τοῦτο λ.χ. ἀποτελεῖ κανόνα εἰς τὸν κόσμον τῆς Τεχνικῆς, ἡ ὁποία ἐν τῷ ὀνόματι τῆς παραγωγῆς συνδέει κατὰ τρόπον ἀναγκαστικόν καὶ ἠθικῶς ὑποχρεοῦντα τὰ συνεργαζόμενα ἄτομα πρὸς ἄλληλα. Ἐκαστὸν τούτων ἐξασκεῖ σήμερον ἐπὶ μέρους, ἐξειδικευμένην ἐργασίαν, ἐνῶ τὸ «ὄλον» τοῦ διαφεύγει. Τοῦτο δημιουργεῖ τεχνικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ ἐκάστοτε τεχνικῶς καὶ χρονικῶς προηγουμένου. Ἡ τεχνικὴ ἀπόδοσις καὶ ὁ βαθμὸς ἠθικῆς εὐθύνης ἐνὸς ἐργάτου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ σύνολον τῆς τεχνικῆς ἀποδόσεως καὶ τοῦ βαθμοῦ ἠθικῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν προγενέστερον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ «ὄλου» ἐργασθέντων καὶ ἐπιδοῦν ἄλλοι πάλιν μετὰ τὴν σειρὰν τῆς ἐπὶ τῆς ἀποδόσεως καὶ τῆς εὐθύνης τῶν ἐργασθησομένων. Ἡ ἄλυσις αὐτῆς ἐξαρτήσεως ἀσκεῖ ἀκατονόμαστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος, τῆς ἠθικῆς ποιότητος, τῶν ἀπόψεων, τῆς συνειδήσεως, τοῦ ἠθους ἐργασίας, τῆς βουλήσεως κλπ. τῶν «συν-εργαζομένων». Κατὰ πόσον ἡ ὅλη αὕτη λειτουργία, ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς λαμβανομένη καὶ κρινόμενη, ἀποδεικνύεται ποιητικῶς ἔργον Θεοῦ ἢ ἔργον Σαταναῶ, τοῦτο δὲν ἐξαρτᾶται πλέον οὔτε ἀπὸ τὰ μεμονωμένα ἄτομα, οὔτε ἀπὸ τὸν κατευθυντὴν τοῦ ἔργου, ἀλλ' εἶναι τὸ ἐξαγόμενον τῆς ἀλληλεπιδράσεως τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ τεχνικοῦ παράγοντος, ὡς συνόλου ἐκάστοτε λαμβανομένων καὶ ἐν τῇ ἀλληλεπιδράσει, ἀλληλεξαρτήσεσι καὶ συσχετισμῶ αὐτῶν

θεωρήσῃ τὰς σχέσεις ταύτας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀφήνουν ἀνεπηρέαστον τὸν θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου²².

πάντοτε νοουμένων. Ἐν τῇ πράξει πάντως ἀποδεικνύεται ὁ μεμονωμένος ἄνθρωπος, ἡ ἠθικὴ μονάς, ἀνίσχυρος νὰ μεταβάλλῃ τὸν ροῦν καὶ τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου. Ἡ ἠθικὴ του ποιότητος ὄχι μόνον ἀποτελεῖ ἐλάχιστον δυναμικὸν διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπηρέασῃ ἠθικῶς τὸ σύνολον ἀλλὰ καὶ πολλακίς εἶναι καταδικασμένη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργατικῶν σχέσεων νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συνόλου καὶ πρὸς καιρὸν νὰ ἀνασταλῇ. Κατὰ πόσον εἶναι δυνατὸν τὸ ἄτομον νὰ ζῆσιν εἰς τοιοῦτον ἠθικὸν διχασμὸν καὶ ἠθικὴν σχιζοφρένειαν δύναται νὰ ἀντιληφθῇ εὐκόλως. Τὸ σύνηθες φαινόμενον ἐνταῦθα εἶναι ἡ προσαρμογὴ πρὸς τὸ κρατοῦν «ἐργατικὸν καὶ ἠθικὸν κλίμα», ἥτις γίνεται de facto, χωρὶς πολλακίς καὶ νὰ καθίσταται κἂν ἀντιληπτῆ. Κατ' ἄλλον τρόπον δὲν «λειτουρεῖ» ἡ ἐργατικὴ «μονάς» ὡς ὅλον.

22. Εἰς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους τῆς Δύσεως παρατηρεῖται μία ἔμμεσος τάσις ἀναγνωρίσεως τῆς ἀπολυταρχίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς τεχνικῆς, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας. Διευτυπῶθι λ.χ. ἡ ἀποψις ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀπασχολῆται μὲ τὰ «τεχνικὰ» προβλήματα τῆς ἐργασίας τοῦ ἐργάτου, ὅπου τὸν λόγον ἔχουν οἱ ἐιδικοί. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἐκκλησίας θὰ πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς ὥρας σχολῆς τοῦ ἐργάτου. Ἡ θέσις αὕτη ἐμπεριέχει πολλοὺς κινδύνους. Ἐκτὸς τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀπειλεῖται ἀπὸ ἠθικὴν σχιζοφρένειαν ἀνακύπτουν καὶ τὰ ἐξῆς ἐρωτήματα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν:

α. Ἐχει αὕτη τὸ δικαίωμα νὰ ἀδιαφορήσῃ διὰ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον ἐκεῖνον καὶ τὰς συνθήκας ἐκεῖνας, ὑπὸ τὰς ὁποίας διάγεται τὸ μέγιστον μέρος τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῶν πιστῶν καὶ νὰ περιορίσῃ ἑαυτὴν εἰς τὰς ὥρας τῆς σχολῆς καὶ τὸ «Σαββατοκύριακον»: Ἐκτὸς δὲ τῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν, εἶναι ἡ Ἐκκλησία βεβαία ὅτι μετὰ μίαν συνεχῆ καὶ ἀποφασιστικὴν διὰ τὸν ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου ἐπίδρασιν τοῦ θώρου παραμένει καὶ ἐπίπεδον ἐλεύθερον διὰ τὴν ἐπίδρασίν της; Δύναται δὲ αὕτη κατὰ τὸ δῶρον νὰ ἐγκαταλείψῃ ἀβοήθητον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἠθικὸν του ἀγῶνα;

β. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἐργασίας περιορίσθῃ σημαντικῶς καὶ διαρκῶς καταβάλλονται καὶ νέαι προσπάθειαι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν παρηγορίαν, ὅτι δῆθεν διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἔχῃ αὐτὴ καὶ τὴν εὐκαιρίαν δι' ἓνα μακροχρονιώτερον πνευματικὸν ἔλεγχον. Ἡ αὔξησις τῶν ὥρῶν σχολῆς δημιουργεῖ εἰς τὰς προηγμένας κοινωνίας τῆς Δύσεως κοινωνικὸν καὶ πνευματικὸν πρόβλημα διαμορφώσεως καὶ πληρώσεως τοῦ ἐλευθέρου τούτου χρόνου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀνήκει αὐτονοήτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ποικίλαι ὀργανώσεις καταβάλλουσιν προσπάθειαι διεκδικήσεως τοῦ ἐλευθέρου τούτου χρόνου. Ἡ Ἐκκλησία διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἐμφανισθῇ ὡς μία παράλληλος ὀργανωσις ψυχαγωγίας καὶ «διασκεδάσεως» τοῦ ἐλευθέρου χρόνου τοῦ ἐργάτου. Οἱ περισσότεροι τῶν ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων ἀφιερῶσιν τὸν ἐλεύθερον χρόνον των εἰς τὴν ἐξάσκησιν διαφόρων hobbies (συλλογὴ γραμματοσήμων, σπὸρτ, φωτογραφία, κινηματογραφία, ἐρασιτεχνισμὸς εἰς ξυλοφυρμάκις, σιδηρουργικὰς κλπ. ἐπιδόσεις κτ.) Ὁ ἐρασιτεχνισμὸς ἔχει κατακτήσει τὰς δυτικὰς κοινωνίας καὶ προὐκάλει καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἰδίας βιομηχανίας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Αἱ φράσεις «Selbst ist der Mann» καὶ αἱ ἀνάλογοι εἰς πάσας τὰς γλώσσας ἀσκοῦν πρωτοφανῆ γοητεῖαν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἴσως τοῦτο νὰ ἐρμηνεύεται ψυχολογικῶς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκει καὶ πάλιν τὴν εὐκαιρίαν κατασκευῆς ὠλοκληρωμένου ἔργου καὶ ἀνάπτυξιν τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ πνοῆς καὶ πρωτοβουλίας. Homo ludens καὶ

Οἱ κίνδυνοι τῆς Χ.Κ. Ἠθικῆς.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καταφαίνεται ὅτι τὸ ἔργον τῆς ΧΚΗ εἶναι λίαν ὑπεύθυνον καὶ κατ' ἐξοχὴν δυσχερές, ἐπαπειλούμενον ὑπὸ ποικίλων κινδύνων, τῶν ὁποίων τοὺς κυριωτέρους καὶ χαρακτηριστικωτέρους ἐπιθυμοῦμεν νὰ μνημονεύσωμεν:

1. Ὁ Βιβλισμὸς (Bibilizismus), εἰς τὸν ὁποῖον εὐκόλως ὑποπίπτει ὁ θεολόγος. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην παρατηρεῖται ἐξέζητημένη τάσις ἀναζητήσεως ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων γραφικῶν ἑδαφίων πρὸς ἀνάλογον ἀντιμετώπισιν καὶ αὐθεντικὴν λύσιν τῶν κοινωνικῶν θεμάτων. Πιστεύεται ἀφελῶς ὅτι διὰ πᾶν πρόβλημα ὑφίσταται καὶ ἐν χωρίον καὶ ὅτι τὰ προβλήματα λύονται διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ χωρίων ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ ἐργατικὸν πρόβλημα λ.χ. θὰ πρέπει νὰ λυθῆται μὲ μίαν προκήρυξιν πρὸς τοὺς ἐργάτας ὅτι ὁ μισθὸς αὐτῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς! Τὸ ὅτι τοιοῦτοι κίνδυνοι ὑφίστανται καὶ μάλιστα παρὰ ἐρευνηταῖς τοῦ κύρους τοῦ Κ. Barth θὰ προσπαθήσωμεν νὰ καταστήσωμεν σαφές διὰ τῶν ἀκολουθούντων τριῶν παραδειγμάτων:

α. Ὁ ἀμερικανὸς R. Cornelsen ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ: «Christian Faith and economic Life, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ «Christian social Responsibility», τόμος III, Philadelphia 1957, σ. 76 ἐξ., πιστεύει ὅτι εἰς τὰ πρῶτα τρία κεφάλαια τῆς Γενέσεως παρέχονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αἱ καθολικαὶ κατευθύνσεις οἰκονομικοῦ βίου. Ἐκ τοῦ χωρίου Γεν. 2,15 («Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασεν, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν») ἐξάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀποτελεῖ ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον ἡ ἐργασία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδιοκτησία, τὰ δὲ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τὸν ἐργάτην τὴν ἀπόκτησιν ἰδιοκτησίας ἀντιτίθενται πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἠθικὸν πρόσταγμα διὰ τὸν χριστιανὸν εἶναι ἡ καταπολέμησις τοιούτων συστημάτων καὶ ὁ ἀγὼν διὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ κρατοῦντος σήμερον ἐν τῇ βιομηχανίᾳ οἰκονομικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἀπα-

homo faber συναντῶνται ἐνταῦθα. Ἡ Ἐκκλησία τίθεται πρὸ ἐνὸς διπλοῦ κινδύνου:

α. νὰ μὴ δυνηθῆ νὰ διασπάσῃ τὸν ἐρασιτεχνικὸν κλοιὸν ὥστε νὰ φθάσῃ τὸν ἄνθρωπον,

β. νὰ κατορθώσῃ μὲν τοῦτο, ἀλλὰ νὰ ἠττηθῆ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐρασιτεχνισμοῦ.

Εἰς τὴν πρῶτην περίπτωσιν θὰ ἐμφανισθῆ ἡ Ἐκκλησία ὡς ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιζητοῦσα νὰ ἀποστερήσῃ αὐτὸν ἀπὸ μίαν εὐχάριστον ἀπασχόλησιν καὶ νὰ διαταράξῃ τὸ hobby του. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν θὰ ἀναφανῆ καὶ καταστῆ καὶ αὕτη ἀποδεκτὴ ὡς hobby, ἀντικαθιστώσα ἴσως ἕτερα hobby.

γ. Μία τοιαύτη τοποθέτησις ἀποτελεῖ ἕμμεσον ἀναγνώρισιν τῶν ἀπόψεων τοῦ Λιμπεραλισμοῦ καὶ Μαρξισμοῦ περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου, ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία αὐτοπεριορίζεται εἰς τὸ περιθώριον τοῦ «διαλείμματος». (πρβλ. τὰς ἀπόψεις τοῦ Fr. Naumann).

σχολεῖ μὲν τὸν ἐργάτην, δὲν δίδει ὅμως εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν τῆς συν-
ιδιοκτησίας εἰς παραγωγικὰ ἀγαθά.

β. Περισσότερον ἀμφισβητήσιμον εἶναι τὸ συμπέρασμα τοῦ καθηγη-
τοῦ ἐν Erlangen W. Künneth ἐν τῷ μεγάλῳ ἔργῳ του «Politik
zwischen Dämon und Gott» (Berlin 1954, σ. 263 ἐξ.), ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ
περὶ θεονόμου θεμελιώσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς βάσει τῶν χωρίων
Γεν. 9,6, Ἐξοδ. 21,12, Μτθ. 5,21 καὶ Ρωμ. 13,4. Τὴν ἀπόρριψιν τῆς
θανατικῆς ποινῆς θεωρεῖ θεολογικῶς ἀπαράδεκτον (σ.264), τὴν δὲ προσ-
αγωγὴν τῆς 5ης ἐντολῆς ὡς «ψευδοβιβλικὸν» ἐπιχείρημα (σ. 262).
Τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θανατικῆς ποινῆς ἐρμηνεύει βάσει τῶν προμνημονευ-
θέντων τεσσάρων χωρίων ὡς *θ έ λ η μ α καὶ κ ρ ί σ ι ν καὶ ε κ φ ρ α-
σ ι ν τ ῆ ς ὀ ρ γ ῆ ς* τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ χώρῳ τῆς Ἰστορίας²³ ὡς
«πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ τεθείσης τάξεως»
(σ. 265), ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ὅταν ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρω-
πισμοῦ ἀντιδρᾷ.

Τὸ ὅτι σήμερον, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν κα
τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀτόμου, δὲν δυνάμεθα ἐπικαλούμενοι χωρὶα μεμο-
νωμένα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης νὰ πείσωμεν ἢ πολὺ περισσότερο νὰ
ἀναγκάσωμεν τὴν κοινωνίαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς παλαιότερας καὶ αὐστηρο-
τέρας ποινικὰς μορφάς, δὲν δύναται νὰ τὸ κατανοήσουν μόνον ὅσοι δὲν
εἶναι ἀρκούντως ρεαλισταί. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ μέθοδος ἀπομονώσεως τῶν
χωρίων ἢ τῆς κατὰ γράμμα ἐρμηνείας δὲν εἶναι καὶ θεολογικῶς ἀνεπί-
ληπτος. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις καταδεικνύεται τὸ ἐπισφαλές τῆς
θεολογικῆς γραμμῆς τῶν Λουθήρου καὶ Καλβίνου, ἡ σημασία τῆς Ἱε-
ρᾶς Παραδόσεως καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ βιβλισμοῦ.

γ. Καταπολεμῶν πᾶσαν «φυσικὴν θεολογίαν» καὶ ἐκκινῶν ἐκ τῆς θεο-
λογικῆς προϋποθέσεως ὅτι ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει τὸ θέλημα Αὐτοῦ μόνον
ἐν τῇ Βίβλῳ καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως εἰς τὰ Κυριακὰ Λόγια, ἀντιπαρθέτει
πρὸς τὴν περὶ φυσικοῦ νόμου καὶ Ratio διδασκαλίαν τοῦ Λουθήρου ὁ
διαπρεπὴς προτεστάντης θεολόγος K. Barth ἴδιον θεολογικὸν σύστημα
καὶ ἴδιαν μέθοδον. Ὑποδεικνύει τὸν κίνδυνον μεταβολῆς τῆς Θεολογίας
εἰς Ἀνθρωπολογίαν καὶ ἐπιζητεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν πρώτην εἰς τὸ «ἀπο-
λωλὸς» θέμα τῆς. Τὴν θέσιν τοῦ «θρησκευτικοῦ προσώπου» καταλαμβάνει
καὶ πάλιν ἢ Ἀποκάλυψις καὶ «ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ». Τὴν Χριστιανικὴν
Ἠθικὴν ἐπιθυμεῖ νὰ καταστήσῃ αὐστηρῶς χριστοκεντρικὴν καὶ βιβλικὴν.
Ὅμοίως ἐπιθυμεῖ χριστοκεντρικῶς καὶ βιβλικῶς νὰ δώσῃ ἀπάντησιν καὶ
εἰς τὰ κοινωνικὰ προβλήματα διὰ τῆς γνωστῆς μεθόδου τῆς ἀ ν α λ ο -

23. Ἐν σελ. 24: ἡ θανατικὴ ποινὴ ἀποτελεῖ «gottgewollten Vollzug eines Gottesurteils und Zorngerichtes Gottes im Raum der Geschichte».

γί α ς. Χαρακτηριστικὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην εἶναι τὸ μικρὸν ἔργον του : Christengemeinde und Bürgergemeinde (Stuttgart 1946, σ. 1-55). Βασικὴ θεολογικὴ προϋπόθεσις εἶναι ἡ θέσις ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Κύριος τόσον τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ τοῦ Κόσμου, ὑποτάξας πάσας τὰς ἀντιθέους δυνάμεις καὶ ἐξουσίας (σ. 16). Κατὰ ταῦτα ὅ,τι λαμβάνει χώραν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εὐθέως ὁμολογεῖ τὸν Χριστὸν ὡς Κύριον αὐτῆς, τὸ αὐτὸ ὀφείλει κατ' ἀναλογίαν νὰ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ εὐρυτέρου πεδίου τῆς Πολιτείας. Καθῆκον τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ἡ ὁμολογία καὶ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ πεδίου. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ὅταν ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ χριστιανοὶ δὲν ἐπιδιώκουν μὲν μίαν «χριστιανικὴν πολιτικὴν» καὶ «χριστιανικὴν πολιτείαν», ἀλλ' ἐκλέγουν ἐκ τῶν προσφερομένων δυνατοτήτων ἐκείνην τὴν μορφήν πολιτικοῦ βίου καὶ ἐκείνην τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἡ ὁποία ἐλάχιστα ἀντιτίθεται εἰς τὴν κατ' ἀναλογίαν ἐφαρμογὴν τῶν χριστιανικῶν ἀπόψεων.

Οὐδεὶς ἴσως θὰ εἶχέ τι νὰ ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν θέσεων τούτων. Μέχρι ποίου ἐπικινδύνου σημείου παρὰ ταῦτα δύνανται νὰ παρασύρουν καταδεικνύουν τὰ ἀκολουθοῦντα τρία μόνον παραδείγματα ἐφαρμογῆς τῆς ἀναλογίας ταύτης, ἧτις ἀποτελεῖ καθαρὸν βιβλισμὸν:

1. Ἡ Ἐκκλησία ζῆ ἐκ τῆς ἀληθείας ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τὸ Φῶς τοῦ Κόσμου, τὸ ὁποῖον ἤλθε διὰ νὰ καταστρέψῃ πάντα τὰ ἔργα τοῦ σκότους. Ἡ ἀντιστοιχία τούτου διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ τὸ κοινωνικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Barth συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀρνεῖται ἀναφανδὸν πᾶσαν μυστικὴν πολιτικὴν καὶ διπλωματίαν! (σ. 38).

2. Ἡ Ἐκκλησία θεμελιούται καὶ ζῆ ἐκ τῆς Ἐλευθερίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ κηρύττει. Τὸ πολιτικὸν ἀντίστοιχον εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία φροντίζει καὶ διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς τοποθετεῖται ἐναντίον πάσης πολιτικῆς δυνάμεως καὶ συστήματος, ζητούντων νὰ ἐπιβάλουν δι' οἰονδήποτε λόγον οἰανδήποτε μορφήν λογοκρισίας. Ἡ Ἐκκλησία οὐδεμίαν περίπτωσιν ἐξαίρεσεως ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ γνωρίζει, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ὁμιλεῖν, σκέπτεσθαι καὶ γράφειν. (σ. 39 ἐξ.).

3. Ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει ὅτι τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ποικίλα. Τὸ πολιτικὸν ἀντίστοιχον: ἡ Ἐκκλησία φροντίζει διὰ τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ. (σ. 32 ἐξ.).

Ἀνεξαρτήτως τῶν προσωπικῶν ἐκάστου πεποιθήσεων ἐπὶ τῶν τριῶν τούτων κατ' ἀναλογίαν αἰτημάτων ἐρωτᾶται: δύνανται πράγματι ταῦτα νὰ θεμελιωθῶσι γραφικῶς;

Πιστεύομεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων νὰ κατέστη σαφές, τί ἐννοοῦμεν λέγοντες «κίνδυνος βιβλισμοῦ». Ἐνταῦθα θίγεται σοβαρὸν ἐρηνηευτικὸν πρόβλημα καὶ τὸ θέμα: Ἀγία Γραφή καὶ Χριστιανικὴ Κοινωνικὴ Ἠθικὴ.

2. Ὁ Κοινωνιολογισμός. Ἡ ΧΚΗ εἶναι δυνατὸν λησμονοῦσα τὴν ιδιότητα αὐτῆς ὡς «χριστιανικῆς» νὰ παραμείνῃ μόνον «κοινωνικὴ» μᾶλλον δὲ «κοινωνιολογιστικὴ». Ὁ κίνδυνος οὗτος φαίνεται ἐν μέρει εἰς τὸ ἔργον τοῦ Troeltsch, εἰς τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται ὑπετροφία τοῦ κοινωνιολογικοῦ στοιχείου εἰς βάρος τῆς θεολογικῆς ὑποθέσεως. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ πάσας τὰς ἠθικὰς καθαρῶς κοινωνιολογικοῦ ἢ κοινωνιο-φιλοσοφικοῦ τύπου. Ἡ ΧΚΗ δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονῇ ποτὲ ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔχι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας.

3. Ὁ κίνδυνος προσαρμογῆς τῆς ΧΚΗ πρὸς τὰ ἐκάστοτε κρατοῦντα ρεύματα τῶν ποικιλονύμων «-ισμῶν» (οὐμανισμός, ἰδεαλισμός, ἔθνικισμός, θετικισμός, δημοκρατισμός, σοσιαλισμός καὶ εἴ τις ἄλλος «-ισμός», μὴ ἐξαιρουμένου βεβαίως καὶ τοῦ «διδετταντισμοῦ»!). Οἱ «-ισμοὶ» οὗτοι ἐπηρέασαν πολλάκις τὴν θεολογικὴν σκέψιν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἐνόθευσαν τὸ πνεῦμα τῆς. Ἡ ΧΚΗ πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τὸν ἰδεολογικῶς «οὐδέτερον» χῶρον διὰ τὴν ἀνεπηρέαστον ἀνάπτυξιν τῶν χριστιανικῶν ἀπόψεων. Κοινὸν χαρακτηριστικὸν πάντων τῶν «ισμῶν» εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν ἰδεολογικὰς καὶ κοινωνικὰς αἰρέσεις διὰ τῆς δογματικῆς ἀπολυτοποιήσεως τοῦ μερικοῦ.

4. Ὁ Doctrinarismus. Ἡ ΧΚΗ δὲν πρέπει νὰ παριστᾷ ἑαυτὴν ὡς τὴν τὰ πάντα κάλλιον γνωρίζουσαν καὶ μηδενὸς ἑτέρου χρῆζουσαν, ἀλλ' ὀφείλει μετὰ συνέσεως νὰ εὐρίσκηται εἰς διαρκῆ ἐπαφήν, διάλογον καὶ συνεργασίαν μετὰ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἰδίᾳ ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὁποῖα προϋποθέτουν εἰδικὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ δύναται νὰ διαθέτῃ πάντοτε ὁ θεολόγος. Εἰς τὰ πολιτικὰ θέματα θὰ πρέπει πάντοτε νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ὅτι οὔτε ἡ Πολιτεία εἶναι κυρίαρχος ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ Ἐκκλησία δύναται σήμερον νὰ δεσπόζῃ ἐπὶ τῆς Πολιτείας. Πολλάκις θὰ προκύπτουν τοιαῦται δυσχέρειαι περὶ τὴν συνεργασίαν, ὥστε νὰ μὴ ἀπομένῃ ἕτερον μέσον, παρὰ ἡ προσευχὴ πρὸς φωτισμὸν τῶν κρατούντων.

5. Ὁ πολιτικὸς ρωμαντισμὸς καὶ συντηρητικισμός, ὅστις ἀνεφάνη κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὡς συναισθηματικὴ ἀντίδρασις κατὰ τῶν διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς ἐπελευθουσῶν μεταβολῶν. Ἡ προσπάθεια «ἀνασθηλώσεως» τοῦ παλαιοῦ κοινωνικοῦ συστήματος καὶ ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν προτέραν «τάξιν» καὶ τὸ «ὄργανικόν» τῆς προ-ἐπαναστατικῆς καὶ προ-βιομηχανικῆς περιόδου ἀποτελεῖ ἀφελῆ ρωμαντισμὸν. Ἡ ἐπικράτησις τῆς δημοκρατίας, ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς, ὁ μηδενισμός, ἡ κατάργησις ἢ τοῦλάχιστον ὁ κλονισμὸς πάσης αὐθεντίας²⁴,

24. Περὶ τοῦ κλονισμοῦ τῆς αὐθεντίας εἰς τὰς ποικίλας ἐκφάνσεις τοῦ κοινωνικοῦ

ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκονομίας, ἡ ἐμφάνισις τοῦ προλεταριάτου, ἡ πολύπλοκος ὀργάνωσις καὶ ὁ πολυκεντρισμὸς τοποθετοῦν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ΧΚΗ πρὸ ὅλων νέων καὶ ὅλων διαφόρων κοινωνικο-πολιτικῶν συνθηκῶν, ἀγνώστων κατὰ τὴν 1800ετῆ ἱστορίαν τῆς. Τὸ «κλειστόν», ὀργανικὸν καὶ ἐν πολλοῖς στατικὸν κοινωνικὸν σύστημα τοῦ μεσαιῶνος διεδέχθη τὸ «ἀνοικτόν», δυναμικὸν καὶ πολυκεντρικὸν σύστημα τῆς ὀργανώσεως («οὐχὶ τοῦ ὀργανισμοῦ»)²⁵. Ἡ ρομαντικὴ ἀναζήτησις τῆς στροφῆς πρὸς τὰ ὀπίσω δὲν θὰ ἐπιφυλάξῃ μόνον τὴν ἀπαγογήτευσις τοῦ ζητούντος, ἀλλὰ θὰ παραρεμποδίση σημαντικῶς καὶ τὸ ἔργον τῆς ΧΚΗ²⁶. Τοῦτο δὲν σημαίνει φυσικὰ πάλιν ὅτι πρέπει ἡ ΧΚΗ νὰ

βίου, ἀπὸ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ σχολείου μέχρι τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἰδὲ τὴν μικρὰν μελέτην τοῦ Hans-Rudolf Müller-Schwefe: *Welt ohne Väter*. Hamburg 1959².

25. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐλπίζομεν νὰ ἐπιστρέψωμεν συντόμως, ἐξετάζοντες τὰς *structuras* τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ βίου.

26. Τὸ ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὗται θέτουσι τὰς θεολογικὰς κεφαλὰς εἰς ἀμηχανίαν εἶναι αὐτονόητον. Ἐπὶ 1800 ἔτη δὲν εὐρέθη ἡ θεολογικὴ σκέψις ἀντιμέτωπος πρὸς τοιαῦτα προβλήματα. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀντιφατικὴ τοποθέτησις μεταξὺ τῶν διαφόρων θεολογικῶν κύκλων, τὴν ὅποیان ἐπιγραμματικῶς περιγράφει ὁ καθηγητῆς ΧΚΗ ἐν Münster H.—D. *Wendland* ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ: «Einführung in die Sozialethik», Berlin 1963, S. 11: «Klage und Trauer über den Verlust des Alten, so vieler ehrwürdiger und gehaltvoller Lebensformen und Einrichtungen (von der Grossfamilie und der Nachbarschaft bis zum Königtum oder der Ordnung der Stände), — begeisterte Hymnen auf das Neue, auf die Freiheit und Gleichheit, den unermesslichen Fortschritt der Technik und der Wissenschaften, — hier der pessimistische Konservatismus, der ringsum nur Zerfall und Auflösung sieht, — dort die optimistische Anpassung an die neuen Mächte und Formen der Gesellschaft. Für den Einen ist der Glaube an den Fortschritt Sünde, für den Anderen der Widerstand gegen die Emanzipation und die Weltlichkeit der neuen Gesellschaft».

Αἱ τοιαῦται ἀντιθέσεις δὲν ἀποτελοῦν φυσικὰ μόνον ἐνδοθεολογικὸν φαινόμενον, ἀλλὰ χαρακτηρίζουσι τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Εὐρωπαϊοῦ νὰ ἐξοικειωθῇ πρὸς τὰς νέας συνθήκας ζωῆς, τὰς ὁποίας αὐτὸς ἐδημιούργησεν. Ἡ ΧΚΗ πρέπει νὰ ὑποβληθῆσθε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀδυναμίαν προσαρμοσμοῦ τοῦ ἀποφεύγουσα τὴν ἑξάρτησιν καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον. Οὔτε ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τῆς λατρείας παρωχημένων κοινωνικῶν μορφῶν ἀμφισβητησίμου ἠθικῆς ἀξίας καὶ ἀνιστορήτως ἐξαδανικευμένων εἶναι ἐπιτρεπτόν νὰ κατασταθῇ, οὔτε πάλιν ἡ ἀνέστιος συνοδοιπόρος καὶ θαυμάστρια παντὸς νέου καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἠθικῶν συνεπειῶν αὐτοῦ. Τὸ ἔργον τῆς εἶναι ἐξόχως δυσχερές, ἀλλὰ καὶ ἐξόχως ὑπεύθυνον. Πρὸ πάντων δὲν θὰ πρέπει νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἡ ΧΚΗ ὅτι ἀποτελεῖ ἀπλῆν συνέχειαν τοῦ ἔργου τῶν καλουμένων κριτικῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς γραμμῆς Nietzsche καὶ Spengler ἢ Ortega y Gasset. Αἱ ἀντιδράσεις καὶ ὁ πессимизμός τοῦ εὐρωπαϊοῦ ἐξ ἀφορμῆς τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν μεταβολῶν καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς τεχνικῆς δύνανται νὰ ἐννοηθοῦν καλλίτερον, ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τοὺς δύο κυριωτέρους λόγους, οἱ οὗτοι ἐδηγήσαν πρὸς τὰ ἐκεῖ.

α. Αἱ μεταβολαὶ ὑπῆρξαν ραγδαῖαι καὶ δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ «παρακολουθήσῃ» μὲ ἄνεσιν τὴν ἐξέλιξιν. Ἐνῶ τεχνικῶς καὶ πρακτικῶς ὑποχρεοῦται εἰς προσαρμογὴν καὶ συμμετοχὴν, πνευματικῶς παρέμεινε «ξένος» πρὸς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην. Τὸ φαινόμενον

περιπέση εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ ἀκρίτου μοντερνισμοῦ. Ἡ «θεολογία τῆς ἀρνήσεως» εἶναι ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνος ὅσον καὶ ἡ «θεολογία τῆς προσαρμογῆς». Οὐδένα λόγον ἔχει ἡ Ἐκκλησία νὰ θρηνηῇ τὴν πτώσιν τοῦ παλαιοῦ ἀστικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος τόσον ἀκρίτως ἐξιδανικεῦται. Ἀλλ' ἐξ ἴσου δὲν ἔχει λόγον ἡ Ἐκκλησία νὰ δηλώσῃ «συνοδοιορισμόν» μὲ οἰανδήποτε σύγχρονον μορφήν κοινωνικοῦ βίου, ἔστω καὶ ὅταν αὕτη θέλει νὰ αὐτοτιτλοφορῆται «χριστιανική». Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ἡ ἔκφρασις τοῦ δανοῦ θεολόγου Loegstrup, ὁ ὁποῖος εἰς διάλεξίν του ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Χριστιανὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀνήκῃ εἰς οἰονδήποτε πολιτικὸν κόμμα. Μόνον εἰς μίαν κατηγορίαν πολιτικῶν παρατάξεων δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀνήκῃ: εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν παρατάξεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸν τίτλον «χριστιανική». Εἶναι αἱ μόναι περισσότερον ἀντιτιθέμεναι πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ ἤδη διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ των τούτου. Ἐξ ἄλλου ἡ Ἐκκλησία δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι μία τοιαύτη προσαρμογὴ ἀποκλείει ἐκ τῶν προτέρων πᾶσαν δυνατότητα ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ κόσμου. Διὰ μίαν τοιαύτην ἐπίδρασιν προϋποτίθεται ἡ ἀναγκαία σχετικὴ ἀπόστασις. Τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Κόσμου εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς «ὀρθῆς ἀποστάσεως».

6. Ὁ Perfectionismus, ἥτοι ἡ πίστις ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ μεταβολὴ

τοῦτο εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς κοινωνιολογίας διὰ τοῦ ὄρου Cultural Lag. (Τὸν ὄρον ἐχρησιμοποίησε πρῶτος ὁ ἀμερικανὸς κοινωνιολόγος William F. Ogburn).

β. Ἡ μακρὰ ἰδεολογικὴ κληρονομία τοῦ Εὐρωπαίου. Ἡ τεχνικὴ πρόοδος εἶναι δημιούργημα τοῦ Εὐρωπαίου. Ἀλλ' ὁ Εὐρωπαῖος εἶναι ὁ θετικὸς «θεωρητικὸς», εἶναι ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων, οὐχὶ δὲ ὁ «ἐφαρμοστὴς—τεχνίτης». Πάντοτε τὴν θεωρίαν ἐπίστευσεν ὡς τὴν μόνην ἐπιστήμην. Πᾶσαι αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστήμαι ἀπέβρευσαν ἀπὸ τῆς μιᾶς κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμης, τῆς Φιλοσοφίας, οὐδέποτε δὲ κατέρθωσαν ν' ἀποβάλλουν τὸν φιλοσοφικὸν μανδύαν των. Ἡ φιλοσοφικὴ ζήτησις, ἡ θεωρητικὴ ἔρευνα εἶναι ὅ,τι ἐνδιαφέρει κατὰ κύριον λόγον τὸν Εὐρωπαῖον καὶ οὐχὶ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ. Τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα ἐγνώρισεν τὴν ὑψίστην αὐτοῦ ἀκμὴν καὶ ἔκφρασιν εἰς τὸν γερμανικὸν ἰδεαλισμὸν καὶ τὸ σύστημα τοῦ Hegel. Ὁ Hegel, τὸ συνθετικώτερον πνεῦμα ὄλων τῶν ἐποχῶν, κατώρθωσε τὴν ἀναγωγὴν πάντων τῶν ὄντων, τῆς Φύσεως καὶ τῆς Ἱστορίας, εἰς τὸ Ἀπόλυτον Ἐν. Ἐπιστεῦθη ὅτι ὁλόκληρος ἡ Φύσις, ὁ ὕλικὸς κόσμος, ἡ ἐμπειρικὴ πραγματικότης δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ πλήρως διὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦ ὁποῖου καὶ ἀπετέλει τὴν ἐτέραν ὄψιν. Ὑπῆρξεν ἀτύχημα διὰ τὴν τεχνικὴν ὅτι ἀνεφάνη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ τὰς σιγμάς τῆς κρίσεως τῆς μεγαλειώδους ἐγγελιαῆς συνθέσεως. Ἦτο ἐπόμενον νὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος τῆς κρίσεως ταύτης, ἐνῶ ἡ περὶ τὰ «τεχνικὰ» ἀπασχόλησις ὡς πρῶξις καταλυτικὴ καὶ μηδενιστικὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Πάντες ἐζήτησαν νὰ ἴδουν εἰς αὐτὴν τὸν «κακὸν δαίμονα», τὴν πρωταιτίαν παντὸς συγχρόνου κακοῦ, τὴν πρόξενον τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἀξίας, τὴν δημιουργὸν τῆς κοινωνίας τερμιττῶν καὶ ρομπότ, τὴν μαζοποιοῦσαν, ἐκφυλλίζουσαν καὶ ἀπαξιοῦσαν τὸν ἄνθρωπον. Θὰ χρειασθῇ ἴσως ἀκόμη ἰκανὸς χρόνος, μέχρις ὅτου ὁ ἄνθρωπος δυνηθῇ νὰ ἀφομοιωθῇ τὰς μεταβολὰς καὶ ἐξοικειωθῇ πρὸς αὐτάς, διὰ νὰ εὕρῃ καὶ πάλιν τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ἡμερίαν καὶ δύναμιν, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀναθεώρησιν καὶ ἐπαναξιολόγησιν τῆς καταστάσεως καὶ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν πραγματικῶν «structurae destructionis».

τῆς κοινωνίας εἰς μίαν κοινωνίαν ἀγίων. Ὁ H. D. Wendland²⁷ ὀνομάζει τὸν κίνδυνον τοῦτον «κοινωνικὸν χιλιασμόν» (Sozialer Chiliasmus). Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἔννοεῖ τὴν ἀναμονὴν τῆς ἐνδοκοσμίου καὶ ἐνδοϊστορικῆς πραγματώσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν μιᾷ τελείᾳ, ἀνθρωπιστικῇ καὶ δικαίᾳ κοινωνίᾳ, ἣτις δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς κοινῆς προσπάθειας τῶν χριστιανῶν καὶ πάντων τῶν «καλῆς θελήσεως» ἀνθρώπων. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀναμένεται ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς κοινωνίας καὶ ὁ ἐκκοινωνισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ ἀναμένων μίαν τοιαύτην μεταβολὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν φαίνεται μὴ ὑπολογίζων σοβαρῶς τὸν παράγοντα «ἀμαρτία», τοῦ ὁποῦλου ρεαλιστικὰς μορφὰς ἀπαντῶμεν καθημερινῶς εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν δαιμονοκρατίαν τῶν «structurae destructionis».

Σύντομος ἐπισκόπησις τῆς προτεσταντικῆς καὶ ρωμαιοκαθολικῆς Χ.Κ. Ἠθικῆς.

1. Ἡ «εὐαγγελικὴ κοινωνικὴ Ἠθικὴ»²⁸.

Ὡς βάσις τῆς «εὐαγγελικῆς κοινωνικῆς Ἠθικῆς»²⁹ χρησιμεύει ἡ Ἀγία

27. H.— D. Wendland: Die Kirche in der modernen Gesellschaft. Entscheidungsfragen für das kirchliche Handeln im Zeitalter der Massenwelt. Hamburg 1966, S. 66.

28. Ἡ «εὐαγγελικὴ κοινωνικὴ Ἠθικὴ» διδάσκεται σήμερον ὡς ἀνεξάρτητος τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς καὶ παράλληλος πρὸς αὐτὴν κλάδος εἰς 5 θεολογικὰς σχολὰς τῆς Δ. Γερμανίας, ἦτοι Bonn, Heidelberg, Marburg, Münster καὶ Tübingen.

29. Τὸν ὄρον Sozialethik ἐχρησιμοποίησε τὸ πρῶτον ὁ λουθηρανὸς θεολόγος Alexander von Oettingen (1827-1906) ἐν τῷ κυρίῳ ἔργῳ αὐτοῦ «Moralstatistik. Versuch einer Sozialethik auf empirischer Grundlage» τόμοι 2 1868. (τίτλος τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ 1882: Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung für eine Sozialethik). Ἐνταῦθα παρατηρεῖται ἡ προσπάθεια θεμελιώσεως τῆς ΧΚΗ ἐπὶ ἐτέρας βάσεως καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς στατιστικῆς. Ὁ σ. ἀνήκει εἰς τὴν μερίδα τῶν ἠθικολόγων ἐκείνων, οἵτινες ἐρμηνεύουν καὶ ἀποδέχονται τὴν ἠθικὴν μόνον κοινωνικὴν. Ἡ κυρία θέσις τοῦ σ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος: Ἡ ἠθικότης δὲν ἀποτελεῖ προσωπικὸν ἐκάστου ἐπίτευγμα, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποῦλου γεννᾶται, ἀνατρέφεται καὶ διαπαιδαγωγεῖται τὸ πρόσωπον. Τὸ πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον προσδιορίζουν τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἑτερονομοῦν αὐτόν. Ὡς ἐκ τούτου πρέπει πᾶσα προσωπικὴ ἐνοχὴ νὰ νοῆται ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐνοχὴν. Καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ προσωπικαὶ πεποιθήσεις ἐνὸς ἀτόμου φαίνονται νὰ ἐρχομέναι εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ κρατοῦντα, καὶ τότε δὲν κατορθώνεται οὐσιαστικῶς νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ. Ἡ ἀνθρωπότης ὁμοιάζει πρὸς τερῆστιον ὄργανισμὸν, τοῦ ὁποῦλου ἀναπόσπαστα μέλη ἀποτελοῦν τὰ άτομα ἕκαστα. Κατὰ φυσικὴν τούτου ἀκολουθίαν εἶναι πᾶσα ἠθικὴ κοινωνικὴ, ἐνῶ ἡ ἀτομικὴ ἠθικὴ εἶναι χρῆμα ἀδύνατον.

Τὸ ἔργον τοῦ γράφει διὰ τὴν καταπολεμῆσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἀπόψεις τοῦ γαλλοῦ κοινωνιολόγου A. Comte, ὁμιλοῦντος περὶ «κοινωνικῆς φυσικῆς» — πρὸς τοῦτο ὑπερτονίζει τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ — καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ περὶ ἀτομικῆς ἠθικῆς θεω-

Γραφή καὶ ἡ περὶ πτώσεως καὶ δικαιώσεως διδασκαλία τῆς μεταρρυθμίσεως³⁰. Χαρακτηριστικὸν τῆς εὐαγγελικῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς εἶναι ὅτι αὕτη προσπαθεῖ πάντοτε νὰ φέρῃ χαρακτῆρα θεολογικόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν, ἡ ὁποία, ὡς θὰ ἴδωμεν, βασίζεται μᾶλλον ἐπὶ φιλοσοφικῶν προϋποθέσεων καὶ αἰτημάτων. Ἡ «θεολογικὴ» θεμελίωσις πάλιν εἶναι καὶ τὸ αἷτιον διὰ τὴν παρατηρουμένην ἔλλειψιν ἐνότητος εἰς τοὺς κόλπους τῆς εὐαγγελικῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, ἡ ὁποία προσλαμβάνει τὸ χρῶμα τῆς ἐκάστοτε προσδιοριζούσης ταύτην θεολογικῆς κατευθύνσεως. Παρὰ ταῦτα δὲν θὰ πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι οὐδεμία συνοχὴ ὑφίσταται. Ἡ «συμφωνία» εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι πολὺ μεγαλύτερα, ἢ ὅσον συνήθως ἐκλαμβάνεται. Τὸ ἔργον τῶν καλουμένων (εὐαγγελικῶν ἀκαδημειῶν)³¹ συμβάλλει σημαντικῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Ὡς κοινὴ θεολογικὴ βάση διὰ τὴν ΧΚΗ χρησιμεύει ἡ καλουμένη «Barmer Theologische Erklärung» τῆς 30.5.1934³² διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκράτει ὀριστικῶς ἡ θεολογικὴ κατεύθυνσις τοῦ K. Barth.

ρήματα — πρὸς τοῦτο τονίζει ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος βιοῦται ἀποκλειστικῶς ἐντὸς κοινωνικοῦ συνόλου.

Πρὸς θεμελίωσιν τῶν ἀπόψεων τοῦ χρησιμοποιεῖ τὴν μέθοδον τῆς Moralstatistik, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιθυμεῖ νὰ καταδείξῃ ὅτι ἐν τῷ ὄργανισμῷ τῆς κοινωνίας ἐσημείωσεν ἡ Ἠθικὴ ἰσχυρὴν ἐπὶ τῇ βάσει ὀρισμένων νόμων καὶ κανόνων. Ἡ Στατιστικὴ ἀποτελεῖ οἴοντι τὸ ἱστορικὸν τῆς ἠθικῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ καταδεικνύει ὅτι πάντα τὰ ἠθικὰ τραύματα δύνανται ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς συμπτώματα μιᾶς γενικωτέρας κοινωνικῆς ἠθικῆς ἀταξίας.

Τὸ ἔργον τοῦ von Oettingen δὲν εὔρε συνεχιστάς. Ἦδη κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ καθηγητῆς τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας Martin Friedrich Engelhard von Nathusius (1843-1906), ἐκ τῶν ἰδρυτικῶν μελῶν τῆς «Freie Kirchlich-Soziale Konferenz» (ἐναντίον τῆς θεολογικῆς καὶ κοινωνικῆς κινήσεως τοῦ κύκλου τῶν A. v. Harnack καὶ Fr. Naumann) — ὠδήγησε τὴν Κοινωνικὴν Ἠθικὴν πρὸς ἄλλας κατευθύνσεις. Οὗτος ἀντελήφθη τὴν Κοινωνικὴν Ἠθικὴν ὡς τὴν περὶ κοινωνίας διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐτόνισε τὴν ἀνάγκην στενῆς συνεργασίας μετὰ τῆς Ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς (Innere Mission) ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐπιτεύξεως ἀξιολόγως συμβολῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν λύσιν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Κύριον ἔργον του: «Die Mitarbeit der Kirche an der Lösung der Sozialen Frage» (1893, 1904³).

30. Ἐξαιρέσειν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποτελεῖ ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ προτεσταντικὴ θεολογία, ἡ ὁποία ζητεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ΧΚΗ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου.

31. Αἱ καλούμεναι «εὐαγγελικαὶ ἀκαδημαῖαι» ἀποτελοῦν μεταπολεμικὸν φαινόμενον — ἡ πρώτη τούτων ἰδρύθη τῷ 1945 ἐν Bad Boll — καὶ ἔχουν ὡς σκοπὸν τὸν διάλογον μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ κόσμου. Θέματα πολιτικῆς, οἰκονομίας, ἐργατικὰ προβλήματα, προβλήματα κοινωνικῆς πολιτικῆς κλπ. θίγονται εἰς ἐβδομαδιαῖα συνήθως συνέδρια, εἰς τὰ ὁποῖα λαμβάνουν μέρος εἰδικοὶ τόσον ἀπὸ χριστιανικῆς ὅσον καὶ μὴ χριστιανικῆς πλευρᾶς. Τὸ χάσμα μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ κόσμου γεφυροῦται ἐν καρποφόρῳ διαλόγῳ. Ἡ Ἐκκλησία παύει πλέον νὰ μονολογῇ. Σήμερον ὑφίστανται 20 περίπου τοιαῦτα ἀκαδημαῖαι ἐξ ὧν 3 ἐν DDR.

32. Διὰ τῆς Barmer Theologische Erklärung δὲν διευτυπῶτο μόνον ἡ ἀντίδρασις τῆς «Bekennende Kirche» κατὰ τῶν ἀπόψεων καὶ διακηρύξεων τῆς μετὰ τοῦ ναζισμοῦ συνεργαζομένης γερμανικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐπήρχετο καὶ βαθυτέρα θεολογικὴ ἀναθεώρησις

Τυπολογικῶς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο κυρίως κατευθύνσεις ἐντὸς τῆς «εὐαγγελικῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς»:

1. Ἡ πρώτη κατευθύνσις ἐκκινᾷ ἐκ τῆς βασικῆς διὰ τὴν μεταρρυθμιστικὴν θεολογίαν διακρίσεως μεταξὺ Νόμου καὶ Εὐαγγελίου (Gesetz und Evan-

τοῦ γερμανικοῦ προτεσταντισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπεχωρίζετο ἀπὸ τὸ παρελθόν του. Ἐνῶ ἡ φιλελευθέρα θεολογία τοῦ 19ου αἰῶνος προσεπάθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θρησκείαν ὡς θρησκευτικὸν συναίσθημα καθολικὸν τὴν δὲ πίστιν ὡς ἀνθρωπίνην ἀνάγκην, διὰ τῆς διακηρύξεως ταύτης καθίσταται καὶ πάλιν τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τὸ κέντρον τῆς θεολογικῆς σκέψεως. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ Κ. Barth, ὅστις ὑπῆρξε τὸ κύριον θεολογικὸν πρόσωπον κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν ἑξ ἑσέων. Παρὰ τὰς θεολογικὰς ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν λουθηρανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐβλεπον τὴν επικράτησιν τῶν καλβινιστῶν, ἕσον φυσικὰ καὶ τῶν «γερμανῶν-χριστιανῶν», ἡ διακήρυξις αὕτη ἐπεβλήθη εἰς τὴν γερμανικὴν προτεσταντικὴν ἐκκλησίαν. (Ἐναντίον ταύτης κυρίως οἱ: Althaus, Kittel, Sasse, Stange) Ἡ καταστατικὴ διάταξις τῆς ΕΚΔ (13.7.1948 ἄρθρ. 1 παράγραφος 2) ἀναγνωρίζει ἐπισήμως τὴν διακήρυξιν ταύτην, εἰς πολλὰς δὲ ἐπὶ μέρους ἐκκλησίας προσλαμβάνει χαρακτηριστὰ συμβολικοῦ βιβλίου.

Αἱ ἑξ ἑσέσις τῆς διακηρύξεως ταύτης περιστρέφονται περὶ τρία κυρίως θέματα:

α. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ «φορεὺς» καὶ τὸ θεμέλιον τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι δὲ ἀμέτοχος τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων. Οὗτος εἶναι ὁ Κύριος ὄλων τῶν τομέων τοῦ βίου. Κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Θεοῦ καλεῖται ἡ Πολιτεία νὰ φροντίσῃ κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατὸν διὰ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς τάξεως.

β. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις καὶ τοὺς τομεις τοῦ βίου ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἀνάγκην τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρεχομένης δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας ἐγείρει ἀξίωσιν ὁ Θεὸς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος καλεῖται εἰς ὑπακοὴν πίστεως.

γ. Ἡ πολιτεία ἔχει ἴδιον ἔργον καὶ ἀποστολήν, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ καταστῇ μήτε Πολιτεία, μήτε καὶ ὄργανον τῆς Πολιτείας. Ἡ Πολιτεία ὅμως δὲν δύναται νὰ ἐγείρῃ τὴν ἀξίωσιν νὰ καταστῇ ἡ ἐνσάρκωσις τῆς πλήρους τάξεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, διότι τοῦτο ὑπερβαίνει τὰ θεθέντα εἰς αὐτὴν ὅρια. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπιθυμεῖ νὰ καταδείξῃ τὰ ὅρια ἀρμοδιότητος τῆς Πολιτείας.

Τὸ πλήρες κείμενον τῆς Barmer Theologische Erklärung ἔχει ὡς ἑξῆς:

1. These: Joh. 14,6; Joh. 10, 1.9. Jesus Christus, wie er uns in der Hl. Schrift bezeugt wird, ist das eine Wort Gottes, das wir hören, dem wir im Leben und im Sterben zu vertrauen und zu gehorchen haben. Wir verwerfen die falsche Lehre, als könne und müsse die Kirche als Quelle ihrer Verkündigung ausser und neben diesem einen Worte Gottes auch noch andere Ereignisse und Mächte, Gestalten und Wahrheiten als Gottes Offenbarung anerkennen.

2. These: 1. Kor. 1,30. Wie Jesus Christus Gottes Zuspruch der Vergebung aller unserer Sünden ist, so und mit gleichem Ernst ist er auch Gottes kräftiger Anspruch auf unser ganzes Leben; durch ihn widerfährt uns frohe Befreiung aus den gottlosen Bindungen dieser Welt zu freiem, dankbarem Dienst an seinen Geschöpfen. Wir verwerfen die falsche Lehre, als gäbe es Bereiche unseres Lebens, in denen wir nicht Jesus Christus, sondern anderen Herren zu eigen wären, Bereiche, in denen wir nicht der Rechtfertigung und Heiligung durch ihn bedürfen.

3. These: Eph. 4, 15. 16. Die christliche Kirche ist die Gemeinde von Brüdern,

gelium), τὴν ὁποῖαν ζητεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν θεμάτων. Διὰ θέματα πολιτικά, κοινωνικά, οἰκονομικά κλπ. ἀρμόδιος εἶναι ὁ (νόμος), ἐνῶ τὸ εὐαγγέλιον εἴτε ἐρμηνεύεται ὡς ἀπολύτως προσωπικὴ καὶ ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις, εἴτε χρησιμεύει μόνον διὰ νὰ καταδείξῃ τὴν ἀμαρτωλὸν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν χρυσοῦν κανόνα τῶν ἐπιταγῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Ὁ κόσμος συντηρεῖται βάσει τῆς δημιουργικῆς καὶ συντηρητικῆς τάξεως τοῦ Θεοῦ (Theologie der Ordnung). Ἡ Πολιτεία εἶναι τὸ ὄργανον τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν καὶ διατήρησιν τῆς τάξεως ταύτης. Ἐνεκα τούτου ὑποστηρίζεται συνήθως ἡ ἀνάγκη ἰσχυροῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ πρὸς ἔλεγχον τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ ἐπιβολὴν τῆς τάξεως.

Εἰς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην συναντῶνται θεολόγοι ποικίλων θεολογικῶν κατευθύνσεων, ἀπὸ τῶν ἄκρως φιλελευθέρων (Naumann) μέχρι καὶ τῶν μᾶλλον συντηρητικῶν (Althaus). Ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἐκπροσώπων τῆς κατευθύνσεως ταύτης ἀναφέρομεν ἐκ μὲν τῶν παλαιωτέρων τούς:

in der Jesus Christus in Wort und Sakrament durch den Hl. Geist als der Herr gegenwärtig handelt. Sie hat mit ihrem Glauben wie mit ihrem Gehorsam, mit ihrer Botschaft wie mit ihrer Ordnung mitten in der Welt der Sünde als die Kirche der begnadigten Sünder zu bezeugen, dass sie allein sein Eigentum ist, allein von seinem Trost und von seiner Weisung in Erwartung seiner Entscheidung lebt und leben möchte. Wir verwerfen die falsche Lehre, als dürfe die Kirche die Gestalt ihrer Botschaft und ihrer Ordnung ihrem Belieben oder dem Wechsel der jeweils herrschenden weltanschaulichen und politischen Überzeugung überlassen.

4. These: Mt. 20, 25, 26. Die verschiedenen Ämter in der Kirche begründen keine Herrschaft der einen über die anderen, sondern die Ausübung des der ganzen Gemeinde anvertrauten und befohlenen Dienstes. ~~Wir verwerfen die falsche Lehre, als könnte und dürfe sich die Kirche abseits von diesem Dienste besondere, mit Herrschaftsbefugnissen ausgestattete Führer geben oder geben lassen.~~

5. These: 1. Petr. 2,17. Die Schrift sagt uns, dass der Staat nach göttlicher Anordnung die Aufgabe hat, in der noch nicht erlösten Welt, in der auch die Kirche steht, nach dem Masse menschlicher Einsicht und menschlichen Vermögens unter Androhung und Ausübung von Gewalt für Recht und Frieden zu sorgen. Die Kirche erkennt in Dank und Ehrfurcht gegen Gott die Wohltat dieser seiner Anordnung. Sie erinnert an Gottes Reich an Gottes Gebot und Gerechtigkeit und damit an die Verantwortung der Regierenden und Regierten. Sie vertraut und gehorcht der Kraft des Wortes, durch das Gott alle Dinge trägt. Wir verwerfen die falsche Lehre, als solle und könne der Staat über seinen besonderen Auftrag hinaus die einzige und totale Ordnung menschlichen Lebens werden und also auch die Bestimmung der Kirche erfüllen. Wir verwerfen die falsche Lehre, als solle und könne sich die Kirche über ihren besonderen Auftrag hinaus staatliche Art, staatliche Aufgaben und staatliche Würde aneignen und damit selbst zu einem Organ des Staates werden.

6. These: 2. Tim. 2,9. Der Auftrag der Kirche, in welchem ihre Freiheit gründet, besteht darin, an Christi Staat und also im Dienst seines eigenen Wortes und

Friedrich Naumann³³, Ernst Troeltsch³⁴ R. Seelberg, W. Elert και G.

Werkes durch Predigt und Sakrament die Botschaft von der freien Gnade Gottes auszurichten an alles Volk. Wir verwerfen die falsche Lehre, als könne die Kirche in menschlicher Selbstherrlichkeit das Wort und Werk des Herrn in den Dienst irgendwelcher eigenmächtig gewählter Wünsche, Zwecke und Pläne stellen.

33. F r. N a u m a n n (1860-1919), εὐαγγελικὸς θεολόγος καὶ πολιτικός, κατ' ἀρχὴν συντηρητικὸς, εἶτα δὲ λίαν φιλελεύθερος. Ἀνῆκεν εἰς τὴν «χριστιανο-κοινωνικὴν» κίνησιν, ἡ ὅποια ἀπέβλεπεν εἰς τὴν «συμφιλίωσιν» μεταξύ Ἐκκλησίας καὶ προλεταριάτου διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἀγόνων τοῦ δευτέρου. Τὸ σύμβολον καὶ ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν προσπάθειαν ταύτην ἦτο τὸ κήρυγμα περὶ τοῦ «Ἰησοῦ, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ» (Jesus der Volksmann). Σκοπὸς τῆς ὅλης κινήσεως ἦτο νὰ καταστήσῃ τὸ εὐαγγέλιον πρᾶξιν. Τίθεται πρακτικῶς τὸ πρόβλημα ὅτι μία ἐνεργὸς κοινωνικὴ πολιτικὴ ὀφείλει νὰ συμπληρώσῃ ἐν πολλοῖς δὲ καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐλευθέραν χριστιανικὴν πρᾶξιν τῆς ἀγάπης, συντόμως δὲ καὶ εἰς τὴν βεβαιότητα ὅτι μεταξὺ τοῦ πολυπλήκτου κοινωνικοῦ βίου καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος ὑφίσταται χάσμα μέγα. Ἀπὸ ἐργατικοῦ ἱερέως ἐγένετο πολιτικός, ἐνῶ ἡ ἐμπειρία του τὸν εἰσῆγαγεν ὀλονὲν καὶ περισσότερον εἰς τὴν σκληρότητα καὶ τὸ ἀκαμπτὸν τῶν πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν νόμων. Τὰς οικονομικὰς ἀντιλήψεις του χαρακτηρίζει ἐπίδρασις τῶν Marx καὶ Lassale. Εἰς τὸ σημαντικώτερον ἔργον του: «Briefe über die Religion» (1903) ἐκπροσωπεῖ μίαν διαρχίαν μεταξύ ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἠθικῆς καὶ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι αὗται πρέπει νὰ ὑφίστανται παραλλήλως καὶ ἀνεξαρτήτως. Οὐσιαστικῶς πρόκειται περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς εἰς τὸν ἰδιωτικὸν τομέα καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας τοῦ κοινωνικοῦ βίου. «Ἡ ζωὴ χρειάζεται καὶ τὸν ὀπλισμένον γρόνθον καὶ τὴν χεῖρα τοῦ Ἰησοῦ, ἀναλόγως τῶν χρονικῶν καὶ τοπικῶν συνθηκῶν» (σ. 72). «Ὁ πολιτικὸς καὶ οικονομικὸς βίος εἶναι αὐτόνομοι: «Διὰ τοῦτο δὲν ἐρωτῶμεν τὸν Ἰησοῦν ὅταν πρόκειται περὶ θεμάτων, τὰ ὅποια ἀνήκουσιν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ οικονομικὴν ἀρμοδιότητα» (σ. 77). Εἰς τὰς ἀπόψεις του ταῦτας πιστεῦει ὅτι εὐρίσκειται σύμφωνος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λουθέρου, ὁ ὅποιος διακρίνει μεταξύ πνευματικοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ βασιλείου καὶ διδάσκει ὅτι εἰς τὸν τομέα τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οικονομικοῦ βίου πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τὸ λογικόν, ἡ Ratio: «Wir kehren zum alten grossen Doktor deutschen Glaubens zurück, indem wir politische Dinge als ausserhalb des Wirkungsbereiches der Heilsverkündigung betrachten» (σ. 78).

Αἱ θέσεις τοῦ Naumann σημαίνουν οὐσιαστικῶς τὴν ἀρνήσιν τῆς ΧΚΗ καὶ κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας. Ἀναλόγους ἰδέας περίπου ἐκπροσωπεῖ καὶ ὁ δανὸς θεολόγος K. E. Looftstrup (οὗτος εἶναι τῆς σχολῆς τοῦ Buftmann). Ἐν τῷ περιφημῷ καταστάντι ἔργῳ αὐτοῦ «Den Ethiske Fordring» (γερμανιστί: Die Ethische Forderung Tübingen 1959) ἀρνεῖται τὴν δυνατότητα μιᾶς ΧΚΗ, καίτοι δὲν δέχεται τὴν αὐτονομίαν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὁ ἀπόλυτος χαρακτὴρ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τῆς Κ.Δ. δὲν ἐπιτρέπει συστηματοποίησιν καὶ διατόπισιν προγράμματος χριστιανικοῦ διὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον. Ἡ ἠθικὴ ἐπιταγὴ τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ριζοσπαστικὴ καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον. Διὰ τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τοῦ δημοσίου βίου πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς φύσεως οὐδὲν ἔχει νὰ μᾶς εἰπῇ ὁ χριστιανισμὸς εἰδικῶς. Εἰς τὰ θέματα ταῦτα ὀφείλει ὁ χριστιανὸς νὰ ἐκκινᾷ ἀπὸ τὰς αὐτὰς προϋποθέσεις, ὡς καὶ εἰ τις ἄλλος, καὶ νὰ χρησιμοποιοῖ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια νὰ δύνανται νὰ γίνωνται ἀποδεκτὰ καὶ ἀπὸ μὴ χριστιανούς. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἐξοπλίζει τὸν πιστὸν μὲ καλλιτέρας πολιτικὰς ἢ ἠθικὰς γνώσεις (σ. 126 ἐξ.). Τὴν προσπάθειαν νὰ ἀναγνώσῃ τις ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς μίαν ἀπάντησιν διὰ τὰ σύγχρονα προβλήματα χαρακτηρίζει ὁ σ. ὡς ἀκακομεταχείρισιν αὐτῆς.

34. Ὁ Ernst Troeltsch (1865-1923) ἡσχολήθη μὲ τὴν ἱστορικὴν ἐξέ-

Wünsch³⁵, ἐκ δὲ τῶν συγχρόνων τοὺς P. Althaus, W. Künneth καὶ H. Thielicke.

2. Ἡ δευτέρα κατευθύνσις στρέφεται κυρίως περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Karl Barth καὶ βασίζεται ἐπὶ τῆς θεολογικῆς προϋποθέσεως, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι μόνον ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κόσμου καὶ τῆς ζωῆς (πρβλ. Barmer Theologische Erklärung). Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κατευθύνσεως ταύτης δὲν εἶναι νὰ ἰδρῦση «χριστιανικὸν κόμμα», ἢ νὰ ἐπιβάλλῃ «χριστιανικὴν πολιτικὴν» καὶ «χριστιανικὴν οἰκονομίαν», ἀλλὰ νὰ ὑποδείξῃ εἰς τοὺς χριστιανούς ὅποια πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀληθὴς Πολιτεία καὶ ποίαις ἐκ τῶν προσφερομένων δυνατοτήτων ὀφείλει νὰ ἐκλέγῃ ὁ χριστιανός. Ὁ Barth προσπαθεῖ, ὡς ἴδωμεν προηγουμένως, διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἀναλογίας νὰ ὑποδείξῃ τὸ ἐκάστοτε ὀφείλον νὰ κρατῇ πολιτικὸν ἀντίστοιχον. Αἱ ἐργασίαι τῶν Wolf, E., ὅστις προσπαθεῖ νὰ θεμελιώσῃ γραφικῶς τὸ δίκαιον καὶ τοῦ H. Gollwitzer³⁶, γνωστοῦ διὰ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ δραστηριότητα, ἀνήκουν ἐνταῦθα.

τασιν τῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν καὶ ομάδων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὠρμήθη ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ παραδεδομένου τύπου δὲν δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ πλέον πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς συγχρόνου κοινωνίας. Τὸ ἔργον του φέρει ἰσχυρῶς κοινωνιολογικὸν χαρακτῆρα εἰς βάρος τῆς θεολογικῆς τοῦ προβλήματος πλευρᾶς. Κύριον θέμα του εἶναι: Πῶς εἶναι δυνατόν μετὰ τὸν κλονισμόν τῆς χριστιανικῆς Ἰδέας καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπέλθουσαν ἀναρχίαν τῶν ἀξιών νὰ φθάσωμεν εἰς μίαν νέαν ἀξιολογικὴν τάξιν; Ἐργάζεται ὑπὸ τὴν ἐμφανῆ ἐπίδρασιν τῶν Max Weber, Dilthey, Ricker Windelband, Karl Marx καὶ Spengler. Εἰς τὸν κύριον ἔργον του, ἐν τῷ ὅποιῳ ἐξετάζει «Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen» (Gesamm. Schrift. I, 1908-1912), ἀκολουθεῖ τὴν ἱστορικὴν μέθοδον καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰς σχέσεις τῆς ἐν ὄρατοῖς σχήμασιν ὀργανωμένης χριστιανικῆς Ἰδέας πρὸς τὸν κόσμον (οἰκογένεια, οἰκονομία, πολιτεία). Τὰς ἀπόψεις τοῦ Troeltsch κατεπολέμησαν οἱ αὐστηροὶ λουθηρανοὶ καὶ ἰδίαι οἱ Holl, Hirsch, Eiert, καὶ ὁ σύγχρονος Althaus. Τὴν Ἠθικὴν ἀντελαμβάνετο ὁ T. ὡς μίαν «übergeordnete und prinzipielle Wissenschaft» (II, 553), διέκρινε δὲ δύο κυρίας κατευθύνσεις κατὰ τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῆς Ἠθικῆς. Ἡ πρώτη ἔχει ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁροῦς Ὁμιλίαν τοῦ Κυρίου καὶ διὰ τῆς στωικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Καντίου ἀπολῆγει εἰς μίαν προσωπικὴν ἠθικὴν τῆς συνειδήσεως, τὴν ὅποιαν καὶ ὀνομάζει «Ἠθικὴν τῶν ἐντολῶν» («Ethik der Gebote»). Ἡ δευτέρα κατευθύνσις ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους. Ἐκκινᾷ ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ διὰ τῶν νεωτέρων Schleiermacher καὶ Rothe λαμβάνει τὴν μορφήν μιᾶς ἠθικῆς τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών («Ethik der Kulturwerte»). Προσέπαθσε νὰ συνδύσῃ τὰς δύο ταύτας κατευθύνσεις καὶ νὰ ὑπερβῇ τὸν σχετικισμόν.

35. Ὁ G. Wünsch (1887-1964) ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἑδρας τῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Marburg. Ἡ ἀνάμιξις του εἰς τὸ ναζιστικὸν κίνημα δὲν ἐπέτρεψε τὴν εἰς εὐρύτερους κύκλους ἐπίδρασίν του παρὰ τὴν σπουδαιότητά του. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ἐκδοσιν τῆς RGG δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του. Ἦσυχολῆθη κυρίως μὲ θέματα οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἠθικῆς. Κύρια ἔργα του: Theologische Ethik (1925), Ev. Wirtschaftsethik (1927), Ev. Ethik des Politischen (1936)

36. Ὁπαδὸς τῆς Θεολογίας τοῦ Barth καὶ γνωστὸς διὰ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ δραστηριότητα. Ἀσχολεῖται κυρίως μὲ θέματα πολιτικῆς ἠθικῆς. Κύρια ἔργα του τοῦ πρὸς τὴν κατευθύνσιν ταύτην: Forderung der Freiheit. Aufsätze und Reden zur Politischen

Ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν δύο κυρίων κατευθύνσεων ἔχομεν καὶ μεμνημένους ἐρευνητὰς, οἱ ὅποιοι προσέφερον πολλὰ εἰς τὸν κλάδον καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ προσφέρουν καὶ ἐπηρεάζουν σημαντικῶς τόσον τὸ ἐπιστημονικόν, ὅσον καὶ τὸ ἐκκλησιαστικόν ἔργον. Ἐκ τούτων ἐπιθυμοῦμεν νὰ μνημονεύσωμεν τοὺς κυριωτέρους, παρέχοντες καὶ λίαν σύντομον ἔκθεσιν τῶν κυρίων θέσεων τούτων.

α. **Emil Brunner** (23.12.1889). Μαθητὴς τῶν Blumhardt, Kutter καὶ Ragaz, ἤρchiσε λίαν ἔνωρις τὴν δρᾶσίν του μὲ κηρύγματα «θρησκευτικῶν σοσιαλισμοῦ». Αἱ καταστροφαι τοῦ πολέμου ἐκλόμισαν τὴν πίστιν του ὅμως πρὸς τὸ κίνημα τοῦτο. Τοῦτο ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ἦτο καιρὸς διὰ μίαν νέαν κατανόησιν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Ἡ σύνθεσις βιβλικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ ἰδεαλισμοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχε διδαχθῆ ὑπὸ τῶν διδασκάλων του, εἶχεν πλέον ὀριστικῶς εἰς τὴν συνείδησίν του κλινισθῆ. Ἐβάδισε θεολογικῶς κατ' ἀρχὴν μετὰ τοῦ Karl Barth ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς διαλεκτικῆς θεολογίας. Εἶναι ἐκ τῶν πρώτων, οἵτινες ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην μιᾶς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ἠργάσθη πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην (*Der Mensch im Widerspruch*, 1937 καὶ *Wahrheit als Begegnung*, 1938, 1963²). Τὸν πυρῆνα τῆς ἀνθρωπολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Brunner συνιστᾷ ἡ ἔννοια τῆς εὐθύνης. Ἡ εὐθύνη καθιστᾷ τὸν ἀνθρώπον ὄντως ἀνθρώπον. Ἀλλὰ τὸ θεμέλιον καὶ τὸ βάθος καὶ τὸ νόημα τῆς εὐθύνης ταύτης τοῦ ἀνθρώπου παραμένουν δι' αὐτὸν συγκεκαλυμμένα, μέχρις οὗ ἡ χριστιανικὴ πίστις ἀποκαλύψῃ ταῦτα. Ἡ ἀνθρωπολογία ὠδήγησε τὸν B. συντόμως εἰς τὴν Ἠθικὴν. Μὲ τὸ ἔργον του *Das Gebot und die Ordnungen* (1932) ἠθέλησε νὰ ἐπιφέρῃ μίαν τάξιν εἰς τὸν τομέα τῆς προτεσταντικῆς ἠθικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν — κατὰ τὴν ἔκφρασίν του — ἐπεκράτει ἡ αὐτὴ ἀταξία, ἡ ὁποία ἐπεκράτει καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς δογματικῆς πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ K. Barth. Ὡς βάσις διὰ τὴν ἠθικὴν του χρησιμεύει ἡ ἰδέα τῶν «Schöpfungsordnungen», αἱ ὁποῖαι παρεφθάρησαν μὲν διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ δὲν παύουν παρὰ ταῦτα νὰ ἀποτελοῦν κμέσον τῆς Θείας Σοφίας, διὰ τοῦ ὁποίου αὕτη ὑποχρεώνει τοὺς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀποξενωθέντας ἀπ' ἀλλήλων καὶ κατὰ τὴν ἐσωτέραν βούλησιν αὐτῶν ἀκοινωνήτους γενομένους ἀνθρώπους εἰς κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους...»³⁷. Τὰς «Ordnungen» ταύτας διακρίνει εἰς τοιαύτας «ursprünglicher Art»³⁸ καὶ εἰς ἑτέρας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἱστορικὴν θὰ ἐλέγωμεν πρόσλευσιν. Εἰς τὰς πρώτας κατατάσσει τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν, ἐνῶ εἰς τὰς

Ethik. (1962) καὶ *Die Christliche Gemeinde in der Politischen Welt* (1955 2α ἔκδοσις).
²Ἐπίσης συνεργάζεται εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς γνωστῆς σειρᾶς πολιτικῶν μελετῶν: *Marxismusstudien*.

37. *Das Gebot und die Ordnungen*, Zürich 1939³ σ. 194.

38. *Gerechtigkeit*, Zürich 1943 σ. 82.

δευτέρας ἀνῆκει ἡ οἰκονομία, ἡ ἐργασία, ἡ πολιτεία κλπ. Διὰ τοῦ ἔργου του τούτου ἐχάραξε μίαν νέαν κατεύθυνσιν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς διαλεκτικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία ἀπεξένωσεν αὐτὸν ἀπὸ τοὺς λοιπούς. Τὴν Κοινωνικὴν Ἠθικὴν προσπαθεῖ νὰ θεμελιώσῃ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης³⁹.

β. **Paul Tillich.** Ἰδρυτὴς καὶ κύριον θεολογικὸν πρόσωπον τοῦ κύκλου τῶν «θρησκευτικῶν σοσιαλιστῶν» (Religiöser Sozialismus), θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Κέντρον τῆς θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς αὐτοῦ σκέψεως εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξύ ἀποκαλύψεως καὶ ἀνθρωπίνης πραγματικότητος, χωρὶς νὰ καταλήξῃ μῆτε εἰς τὸν Supranaturalismus μῆτε εἰς τὴν φιλελευθέραν θεολογίαν. Τοῦτο προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς περισώσεως τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ἀξίας τοῦ Λόγου ἔναντι τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ διὰ τῆς μεθόδου τῆς Korrelation. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης συσχετίζεται Ἀποκάλυψις καὶ πραγματικότης, τὸ αἰώνιον καὶ τὸ καιρικόν, καὶ δίδεται ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ προβλήματα τῶν περιστάσεων ἐκ μέρους τῆς θεολογίας. Τὴν ὅλην θεολογίαν ἐπιθυμεῖ νὰ κατανοήσῃ ὡς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐκεῖνο ἔργον, διὰ τοῦ ὁποίου προσπαθεῖ ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ σύγχρονα προβλήματα. Εἰς τὴν θεολογικὴν του σκέψιν προσπαθεῖ νὰ συμπεριλάβῃ δόλοκληρον τὸ σύμπλεγμα τοῦ πολιτισμοῦ. Φιλοσοφία, οἰκονομία, πολιτικὴ, κοινωνιολογία, ἱστορία, τέχνη, λογοτεχνία, παιδαγωγικὴ, ἠθικὴ, ψυχοθεραπευτικὴ, ταῦτα πάντα ἀπασχολοῦν τὴν θεολογικὴν σκέψιν τοῦ Tillich. Ὡς βᾶσιν τῆς Ἠθικῆς θέλει τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ὅμως νοεῖ οὐχὶ συναισθηματικῶς, ἀλλ' ὄντολογικῶς. Ὡς τοιαύτη συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἀγάπη ἄνευ δικαιοσύνης εἶναι ἄκαρπος συναισθηματισμός⁴⁰. Τὰ κυριώτερα τῶν εἰς τὸν κλάδον τῆς ΧΚΗ ἀναφερομένων ἔργων του εἶναι: *Kirche und Kultur* (1924). *Kairos* (1926). *Religiöse Verwirklichung* (1930), *Die sozialistische Entscheidung* (1933), *Der Protestantismus* (1950), *Liebe, Macht, Gerechtigkeit* (1955) καὶ *Theology of Culture* (1959). Κύρια θέματά του εἶναι τὰ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀναφερόμενα (θρησκευτικὸς σοσιαλισμὸς καὶ προλεταριάτον).

γ) Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐκ τοῦ κύκλου τῆς συγχρόνου φιλελευθέρας θεολογίας (Bultmann) οὐδεμία ἀξιόλογος κίνησις πρὸς τὸν τομέα τῆς ΧΚΗ σημειοῦται. Ἐξαιρέσειν ἀποτελεῖ ἐνταῦθα ὁ **Friedrich Gogarten**, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ θέματα πολιτικῆς ἠθικῆς. Κύριον πρόβλημά του εἶναι ἡ «ἐκκοσμίκευσις», ἡ «Weltlichkeit der Welt». Τὸ πρόβλημα τοῦτο τὸν συνοδεύει εἰς πάντα τὰ δημοσιεύματά του. Ὑπέστη ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου φιλο-

39. Ἀξιόλογον ἐπίσης εἰς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην εἶναι καὶ τὸ ἔργον του: *Das Ewige in Zukunft und Gegenwart* (1953).

40. Πρβλ. τὸ ἔργον του: *Systematische Theologie* τόμ. II σ. 187.

σοφίας. Τὰ ἔργα του κινοῦνται ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ὑπαρκτικῆς φιλοσοφίας τῆς σχολῆς τοῦ Heidegger καὶ χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ἀντίδρασιν πρὸς τὸν ἰδεαλισμόν. Ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ΧΚΗ:

Politische Ethik (1932), Die Kirche in der Welt (1948).

Der Mensch zwischen Gott und Welt (1952, 1956^α),

Verhängnis und Hoffnung der Neuzeit (1953).

δ. Η.-D. Wendland. Μεταξὺ τῶν δύο προμνημονευθεισῶν κυρίων κατευθύνσεων τοποθετεῖται ὁ Wendland, ἐκ τῶν σημαντικωτέρων σημερινῶν ἐκπροσώπων τοῦ κλάδου (Münster). Τὸ κήρυγμά του εἶναι: «ὑπεύθυνος κοινωνία» («Verantwortliche Gesellschaft») καὶ «χριστιανικὸς ἀνθρωπισμός». Καταπολεμεῖ τὰς προγενεστέρας προσπάθειας θεμελιώσεως τῆς «εὐαγγελικῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς», αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἴτε εἰς τὸν Dualismus, [διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν τομέα], εἴτε, [διὰ τῆς θεολογίας τῶν τάξεων], οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς εὐθύνης τῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς κοινωνίας, εἴτε πάλιν εἰς τὸν «κοινωνικὸν χιλιασμόν», διὰ τῆς οὐτοπιστικῆς ἀναμονῆς τῆς ἐγκοσμίου πραγματώσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Die Kirche in der modernen Gesellschaft, σ. 62 ἐξ.). Πρὸς τὰ σφάλματα ταῦτα ἀντιπαράθετε τὴν ἀποψίν του περὶ καθολικῆς βάσεως, ἣτις σημαίνει ἀναγνώρισιν τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τῆς τελευταίας νοουμένης ὡς παρούσης ἅμα καὶ μελλοντικῆς (σ. 67). Ἡ ἐσχατολογία προσλαμβάνει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸ ἔργον του. Ἐπίσης παρουσιάζει ζωηρὸν λειτουργικὸν ἐνδιαφέρον. Τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας κινδυνεύει νὰ καταστῇ «δαιμονικόν» ὅταν χάσῃ τὸ «πνευματικὸν πλῆρωμα», τὸ ὁποῖον παρέχεται μόνον ἐν τῇ «λατρείᾳ καὶ τοῖς μυστηρίοις» (σ. 97). Τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ κριτικῆς ἐκ μέρους τῶν προτεσταντικῶν κύκλων, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἀποδίδουν «Ritualismus». Δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τοῦ W. ὁ ὁποῖος παρουσιάζει σημαντικὸν ἀριθμὸν δημοσιευμάτων εἰς τὸν τομέα τῆς ΧΚΗ. Τὰ κυριώτερα τῶν ἔργων του εἶναι:

Die Kirche in der modernen Gesellschaft, Hamburg 1958

Botschaft an die soziale Welt, Hamburg 1959

Einführung in die Sozialethik Berlin 1963

ε. D.v. Oppen. Κοινωνιολόγος καὶ καθηγητῆς τῆς ΧΚΗ ἐν Marburg. Τὰς θέσεις του διετύπωσεν εἰς τὸ ἔργον του: Das personale Zeitalter. Formen und Grundlagen gesellschaftlichen Lebens im 20 Jhd., τὸ ὁποῖον ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν κριτικῶν λόγων τῆς πρῶτοτυπίας του καὶ τῶν ἀπόψεων, τὰς ὁποίας ἐκπροσωπεῖ. Ἡδὴ ὁ τίτλος του εἶναι προκλητικὸς. Ἐνῶ συνήθως οἱ κριτικοὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ οἱ κοινωνιολόγοι ὁμιλοῦν περὶ μιᾶς ἐποχῆς τῆς μάξης καὶ καταργήσεως τῆς ἀτομικότητος, ὁ σ. χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν μας ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐποχὴν τοῦ προσώπου καὶ τῆς προσωπικῆς εὐθύνης.

Ἡ σημερινή κοινωνία δὲν προσφέρει μὲν τὴν ἀσφάλειαν τοῦ παρελθόντος, προσφέρει ὅμως περισσότερο ἔδαφος ἀναπτύξεως τοῦ προσώπου καὶ τῆς εὐθύνης αὐτοῦ. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἐπεκράτουν οἱ θεσμοί, οἱ ὁποῖοι καὶ προσδιώριζον τὸ πρόσωπον. Σήμερον ἀντιθέτως εἶναι τὸ πρόσωπον ὁ κόμβος ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον συγκεντρῶνται τὸ δίκτυον τῶν πολυωνύμων ὀργανώσεων. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν δύναται πλέον νὰ γίνηται λόγος περὶ «προσωπικότητος», ἀλλὰ περὶ «προσώπου». Ἡ προσωπικότης προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν θεσμῶν καὶ ἰδεωδῶν, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα καὶ ἐντὸς τῶν σχημάτων τῶν ὁποίων ἀναπτύσσεται αὕτη. Τὸ πρόσωπον χαρακτηρίζεται διὰ τὸ ἀδέσμευτον αὐτοῦ καὶ τὴν δεξιότητα νὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὰς ἐκείστοτε ἀπαιτήσεις καὶ «φύλους».

Τὸ ὅλον θέμα τοῦ βιβλίου θὰ ἡδύνατο τις νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς ἐξῆς δύο θέσεις:

α. Σήμερον χαρακτηρίζει τὴν κοινωνίαν ἡ κατάργησις τῶν θεσμῶν καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν προσδιορισμοῦ τοῦ προσώπου. Τὴν κλειστὴν κοινωνίαν τοῦ παρελθόντος διεδέχθη ἡ «ἀνοικτή». Πρότερον ἐπεκράτει ὁ ὀργανισμὸς, σήμερον ἡ ὀργανώσις. Τοῦτο σημαίνει τὴν ἐξοδον τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας εἰς τὴν κρίσιν καὶ τὴν εὐθύνην ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πραγματικοῦ προσώπου. Τὸν «μονόλογον» τῆς αὐθεντίας διεδέχθη ὁ «διάλογος» τῶν ὑπευθύνων προσώπων.

β. Τοῦτο ἀξιολογεῖται θετικῶς ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς. Ἡ σημερινὴ δομὴ τῆς κοινωνίας εἶναι συμφωνοτέρα πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν πνεῦμα. Τὴν ἐπικράτησιν τῶν θεσμῶν παραλληλίζει πρὸς τὴν περίοδον τοῦ Νόμου, ἐνῶ ἡ εὐθύνη εἶναι τὸ κεντρικὸν νόημα τῆς ἐπὶ τοῦ ὅρους Ὁμιλίας. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἡ σύγχρονος ποπύπλοκος καὶ πολυκεντρικὴ κοινωνία τῆς ὀργανώσεως ἀποτελεῖ καρπὸν ἐπιδράσεως τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καθόλου⁴¹.

41. Ἔχομεν ἀπόλυτον συνείδησιν τούτου, ὅτι εἰς τὰς λίαν γενικὰς ταύτας γραμμὰς οὐδὲν πλέον ἢ ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς «εὐαγγελικῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς» παρέχομεν. Δὲν φιλοδοξοῦμεν ὅμως πληρότητα. Σκοπὸς μας εἶναι νὰ ὀνομάσωμεν μόνον ὀρισμένας κατευθύνσεις καὶ γενικὰς γραμμὰς ὡς προεισαγωγὴν διὰ τὴν μελέτην τῆς ΧΚΗ εὐαγγελικοῦ τύπου. Μία βιβλιογραφία τῶν σπουδαιότερων γενικῶν καὶ εἰσαγωγικῶν ἔργων θὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν ἐνδιαφερόμενον ἀναγνώστην διὰ περαιτέρω σπουδὰς εἰς τὸν τομέα τοῦτον:

1. ΓΕΝΙΚΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΕΡΓΑ.

Evangolisches Soziallexikon. 4. Aufl. Stuttgart 1963 (herausgb. Fr. Karrenberg, Kreuz-Verlag)

Karrenberg, Fr.: Gestalt und Kritik des Westens. Stuttgart 1959.

Menschenwürdige Gesellschaft nach Katholischer Soziallehre, Evangelischer Sozialethik, Demokratischem Sozialismus. Köln 1960.

Oppen, D. v.: Das personale Zeitalter. Stuttgart 1960.

Schweitzer W.: Freiheit zum Leben. Grundfragen der Ethik, Stuttgart 1959.

2. Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ «κοινωνικὴ διδασκαλία» καὶ «κοινωνικὴ ἠθικὴ»⁴².

Παρατηρήσαμεν καὶ προηγουμένως, ὅτι ἡ ρωμαιοκαθολικὴ ΧΚΗ βασίζεται μᾶλλον ἐπὶ φιλοσοφικῶν προϋποθέσεων καὶ αἰτημάτων, παρά ἐπὶ τῆς Βίβλου. Αἱ προϋποθέσεις αὗται εἶναι: τὸ φυσικὸν δίκαιον, τὸ κοινὸν ἀγαθὸν καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀλληλεξαρτήσεως-ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἐπικουρίας. Τὴν Κοινωνικὴν Ἠθικὴν θεμελιῶ ὀντολογικῶς ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦ Solidarismus προσπαθεῖ νὰ προφυλάξῃ ἐαυτὴν ἡ ρωμαιοκαθολικὴ

See, N. H.: *Christliche Ethik*. München 1957².

Spannungsfelder der evangelischen Soziallehre, hrsg. von Fr. Karrenberg und W. Schweitzer (Festschrift H. D. Wendland) Hamburg 1960.

Thielicke-Schrey: *Christliche Daseinsgestaltung*. Bremen 1958.

Tillich, Paul: *Christentum und soziale Gestaltung*. Ges. Werke Bd. II, Stuttgart 1962.

Wendland, H.— D.: *Die Kirche in der modernen Gesellschaft*. Hamburg 1958²

Derselb. *Botschaft an die soziale Welt*. Hamburg 1959.

Derselbe, *Einführung in die Sozialethik*. Sammlung Göschen 1203 Berlin 1963.

2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Barth, K. *Christengemeinde und Bürgergemeinde*. Stuttgart 1946.

Berggrav, E. *Der Staat und der Mensch*, Hamburg 1946.

Freund, L. *Politik und Ethik*. Gütersloh 1960².

Gollwitzer H. *Die christliche Gemeinde in der politischen Welt*. Tübingen 1955.

Derselbe, *Forderungen der Freiheit*, München 1962.

Gogarten, Friedrich, *Politische Ethik* 1932.

Künneht, W. *Politik zwischen Dämon und Gott*. Berlin 1954.

Schweitzer W. *Die Herrschaft Christi und der Staat im Neuen Testament*. München 1949.

3. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Eigentum in sozialer Verantwortung. Denkschrift der Sozialkammer der EkiD, in: *ZEE* 6/4 1962, S. 243ff.

Eigentumsbildung in sozialer Verantwortung. Der Text der Denkschrift der EkiD. Erläutert von E. Müller. Hamburg 1962.

Christ und Eigentum. Symposionband (Stundenbücher Nr. 297) Hamburg 1963.

Künneht, W. *Moderne Wirtschaft und christliche Existenz*. München 1959.

Locher, G. W. *Der Eigentumsbegriff als Problem evangelischer Theologie*. Zürich 1962²

Munby, D. L. *Christ und Wirtschaft*. Gütersloh 1962.

Weddigen, W. *Wirtschaftsethik* Berlin 1951.

Wendland, H.— D. *Eigentum für alle?* Hamburg 1960.

⁴² Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ «κοινωνικὴ ἠθικὴ» ἢ «κοινωνικὴ διδασκαλία» διδάσκεται σήμερα ἐν Γερμανίᾳ ἐν 6 θεολογικαῖς σχολαῖς καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν Moraltheologie: Bonn, Mainz, München, Münster. Tübingen, Würzburg.

θεολογία τόσον ἀπὸ τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀκρότητα τοῦ ἀτομισμού ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ κολλεκτιβισμού.

Παρὰ τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους θεολόγων καὶ ἠθικολόγων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διαφορὰς γνωμῶν ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν θεμάτων, αἱ προμνημονευθεῖσαι γενικαὶ ἀρχαί, ἡ αὐστηρὰ τάξις καὶ ἐκκλησιαστικὴ αὐθεντία τοῦ Πάπα συμβάλλουν, ὥστε ἡ ρωμαιοκαθολικὴ κοινωνικὴ διδασκαλία νὰ παρουσιάζηται ἐνιαία. (Σκιτσογράφημα) τῶν γενικῶν ταύτης ἀρχῶν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐν τοῖς ἐξῆς:

α. Lex Naturalis - Jus naturale.

Παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν δέχεται ἡ ΡΚ Ἐκκλησία ὡς δευτέραν πηγὴν τῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας τὸν φυσικὸν νόμον καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον⁴³. Περὶ «φυσικοῦ δικαίου»⁴⁴ καὶ τοῦ «κατὰ φύσιν νόμου»⁴⁵ ὁμιλεῖ ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ὁποίου κινεῖται καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυϊνάτης⁴⁶, ἐνῶ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος⁴⁷ συμφωνεῖ περισσότερον πρὸς τὸν Πλάτωνα

43. Πρβλ. Külp. B.: Kurzgefasste katholische Soziallehre, Köln, 1962 σ. 15 ἐξ.

44. Ἀριστ. Ἠθικ. Νικὸμ. V 7 («δίκαιον φυσικόν» — «δίκαιον νομικόν»).

45. Ἀριστ. Ρητορ. I, 13

Ἐνῶ τὸ νομικὸν δίκαιον δύναται νὰ διαφέρει κατὰ λαοὺς καὶ τόπους, ὁ «νόμος κατὰ φύσιν» εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων τῶν ἀνθρώπων.

46. Ὁ Ἀκυϊνάτης διαπραγματεύεται τὸ ἀναπάντητον πρόβλημα τοῦ Αὐγουστίνου, κατὰ πόσον τὸ δίκαιον ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διότι εἶναι δίκαιον, εἴτε πάλιν τὸ δίκαιον εἶναι τοιοῦτον διότι ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὑποστηρίζει τὴν πρώτην ἄποψιν, καὶ τὴν θέσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἔμφυτον ἱκανότητα γνώσεως καὶ διακρίσεως τοῦ δικαίου (συντήρησις). Τὸν «φυσικὸν νόμον» (lex naturalis) καθορίζει ὡς «Participatio legis aeternae in rationali creatura» (Summa Theol. II, 91,2) «Est homini naturale quod sit animal sociale... Ea igitur sine quibus societas humana conservari non potest, sunt homini naturaliter convenientia» (Contr. Gent. III, 129). Ἡ «lex naturalis» διακρίνεται ἀπὸ τῆς «lex aeterna», ἥτις κατὰ τὸν Θωμᾶν εἶναι «ratio gubernationis rerum in deo sicut in principe universitatis existens» (Summ. Theol. II, 90,4).

47. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι κυρίως διὰ τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου εισέρχεται τὸ «φυσικὸν δίκαιον» εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν. Ἡ περὶ φυσικοῦ νόμου διδασκαλία ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν σοφιστῶν εὐρίσκει ἰδιαίτερον ἀνάπτυξιν ἐντὸς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, τῆς ὁποίας ὡς γνωστὸν ὕψιστον ἰδεῶδες ἦτο τὸ ἀμολογουμένως τῆ φύσει ζῆν» (sequi naturam). Ὁ Κικέρων διακρίνει μεταξὺ «lex naturae» καὶ «natura lex», τὸ δὲ ρωμαϊκὸν δίκαιον καλεῖ τὸ φυσικὸν δίκαιον («jus gentium»), τὸ ὁποῖον ὡς ἐξῆς προσδιορίζει: «Quod natura omnia animalia docuit». «Quod naturalis ratio apud omnes homines constituit, id apud omnes gentes peraeque custoditur vocaturque jus gentium» (Insit., I, 2, 2.). Ὁ Ἐπίκουρος δὲ προσδιορίζει καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ φυσικοῦ τούτου δικαίου: «τὸ τῆς φύσεως δίκαιον ἔστι σύμβολον τοῦ συμφέροντος εἰς τὸ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι» (Διογ. Λαερτ. X, 150 ἐξ.) Διὰ τὸν Κικέρωνα εἶναι αἱ ἠθικαὶ ἔννοιαι ἐγγενεῖς ἰδέαι, φωνὴ τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐπὶ τῶν στωϊκῶν τούτων θεωρημάτων βασίζεται καὶ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ὁ ὁποῖος τὸν αἰώνιον νόμον δὲν βασίζει πλέον ἐπὶ τοῦ Λόγου ἢ τῆς Μοίρας, ἀλλὰ θεωρεῖ τοῦτον ὡς ἔκφρα-

να⁴⁸. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀκυϊνάτου ἀποτελεῖ ἡ περὶ φυσικοῦ νόμου καὶ δικαίου διδασκαλία ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας⁴⁹.

Τὸ φυσικὸν δίκαιον θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς (συνειδήσις) καὶ ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας (ἦθη, ἔθιμα) τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ φύσεως. Τελικῶς ἀνάγεται τοῦτο εἰς τὴν *lex aeterna*, ἐνῶ βιβλικῶς θεμελιούται κυρίως ἐπὶ τοῦ χωρίου Ρωμ. 2, 14-16. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ φυσικοῦ δικαίου εἶναι:

α. Ἐκκαθολικότης, βασιζομένη εἰς τὴν φυσικὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἰσότητα.

β. Τὸ ἀμετάβλητον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ (νομικὸν δίκαιον), τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ποικίλλῃ κατὰ καιρούς, τόπους καὶ λαούς. Αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου παραμένουν ἀμετάβλητοι, ὡς καὶ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου παραμένῃ ἀμετάβλητος.

γ. Τὸ εὐδιάγνωστον αὐτοῦ ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὅσον ὁ ἄγραφος ἠθικὸς νόμος εἶναι ἐγγεγραμμένος εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν (Ρωμ. 2,15). Παρὰ ταῦτα συμβαίνει πολλάκις εἰς τὰς συγκεκριμένας περιπτώσεις, ὥστε νὰ παρανοηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ δικαίου καθοριζομένη ἐπιταγή, τοῦτο δὲ ὀφείλεται ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸ πεπερασμένον τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀμαρτωλὸν κατάστασιν αὐτοῦ. Παρὰ ταῦτα δὲν δέχεται ἡ ρωμαιοκαθολικὴ ἐκκλησία ὅτι ἕνεκα τῆς καταστάσεως ταύτης (*status naturae corruptae*) πρέπει καὶ νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπαρξιν ἢ τὴν δυνατότητα τοῦ φυσικοῦ νόμου, ὡς πράττει τοῦτο ἡ προτεσταντικὴ θεολογία. Ἐνταῦθα ἐπικαλεῖται ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία τὸ Ρωμ. 2,14-16.

Γίνεται διάκρισις μεταξὺ ἀπολύτου ἢ πρωτογενοῦς φυσικοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὰς καθολικὰς ἀρχὰς δικαίου καὶ σχετικοῦ ἢ ἐφηρμοσμένου ἢ δευτερογενοῦς, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν σχετικὴν πραγμάτων τοῦ πρώτου, ἀναλόγως τῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ τὸ νομικὸν δίκαιον.

Τὸ φυσικὸν δίκαιον ἀρνεῖται ὁ *Rechtspositivismus*, ὁ *Rechtssozio-*

σιν τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Ὁ φυσικὸς νόμος ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει ἀναπαυομένην ἀρχὴν τῆς δικαιοσύνης. Ὁ *lex temporalis* τότε μόνον δύναται νὰ ἔχῃ ἰσχύν, ὅταν συμφωνῇ πρὸς τὸν αἰώνιον νόμον (*lex aeterna*). Σημειωτέον ὅτι ἡ διάκρισις ὀφείλεται πάλιν εἰς τοὺς στοιχοῦς, ὅτινες διέκρινον μεταξὺ τοῦ τὰ πάντα διέποντος αἰώνιου νόμου καὶ Τάξεως (*lex aeterna*) καὶ τοῦ διέποντος τὴν ζωικὴν φύσιν (*lex naturalis*) καὶ τὸν ἄνθρωπον (*lex humana*) νόμου.

48. Πλάτ. Νόμ. III 682a. 715B. X 992C. Πολιτ. IV 444D Φαῖδρος 252C.

49. Ὁ Πάπας Πῖος XII εἰς ὁμιλίαν τοῦ Πεντηκοστῆν τοῦ 1941 ἀνέφερον ὅτι «Αἱ διδασκαλίαι τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἀποκαλύψεως ἀποτελοῦν ρυθμὰ πηγάζοντα ἀπὸ τῆς αὐτῆς θείας πηγῆς, εἰς διαφόρον μὲν πορείαν, ἀλλ' οὐχὶ ἀντιτιθεμένην, ἀλλ' ἐνιαίαν κατεύθυνσιν».

logismus καὶ φιλοσοφικῶς ὁ Ὑπαρξισμός, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται τὴν «φύσιν» τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτοδημιουργὸς τοῦ ἑαυτοῦ του, ἡ existentia προηγεῖται τῆς essentia. Ἡ προτεσταντικὴ Θεολογία ἀρνεῖται τὸ φυσικὸν δίκαιον λόγῳ τῆς γνωστῆς αὐτῆς ἀνθρωπολογικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς κα-
ταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν πτώσιν.

β) Bonum Commune.

Ὡς τοιοῦτον νοεῖται τὸ ἀγαθὸν καὶ συμφέρον τῶν ἐντὸς μιᾶς συγκεκρι-
μένης εὐρυτέρας κοινωνίας ἢ κοινότητος συμβιούντων ἀνθρώπων, βασιζέται
δὲ ἐπὶ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι τὰ ἐντὸς τούτων συμβιούντα ἄτομα συναποτελοῦν
«ὄργανισμὸν», ἥτοι ἀναπόσπαστον ὄργανικὴν ἐνότητα. Ἡ ἔννοια τοῦ bonum
commune ἀποτελεῖ τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς ρωμαιοκαθολικῆς κοινωνικῆς
διδασκαλίας.

Τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουν ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ bonum
commune εἶναι κυρίως τὰ ἑξῆς:

1. Ὡς πρὸς τὴν προϋπόθεσιν τίθεται τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσον πράγματι
δύναται ὁ κοινωνικὸς βίος εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν νὰ ἐρμηνευθῆ μετὰ τὴν ἔννοιαν:
«ὄργανισμός». Ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ κοινωνία ἀποτελεῖ ἐνιαῖον ὄλον, δυνάμενον
νὰ παραβληθῆ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον ὄργανισμὸν, εἶναι παλαιά⁵⁰, ἐπεκράτει δὲ
μέχρι καὶ πρό τινος εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς κοινωνιολογίας⁵¹. Σήμερον θεωρεῖ-
ται ἡ ἄποψις αὕτη ἀνίκανος νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν πολὺπλοκὸν πολυκεντρικὸν κοι-
νωνικὸν μηχανισμόν καὶ γίνεται μᾶλλον λόγος περὶ ὄργανώσεως. Ἐπειτα εἶναι
προβληματικὸν κατὰ πόσον δυνάμεθα νὰ μεταφέρωμεν τὰς ἐκφράσεις τοῦ Παύ-
λου περὶ «σώματος Χριστοῦ»⁵², αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται μόνον εἰς τὴν Ἐκκλη-
σίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας, τῆς Societas
Perfecta, ὡς ἔπραξεν ἤδη ἡ σχολαστικὴ θεολογία⁵³ ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖ
τὴν ἔκφρασιν «Corpus Mysticum».

50. Τοιαύτας ἀντιλήψεις ἀπαντῶμεν τόσον ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος, ὅσον
καὶ παρ' Ἀριστοτέλει. Περὶ τοῦ Menenius Agrippa λέγεται ὅτι (κατὰ τὸν 5-π.Χ. αἰῶνα)
συνεφιλίωσε τοὺς πατρικίους καὶ πληβείους διὰ τοῦ μύθου τῶν ἐν ἀσυμφωνίᾳ καὶ ρήξει ἐλ-
θόντων μελῶν τοῦ σώματος. Ἡ ἔννοια ὅτι πάντες ἀποτελοῦμεν μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος
δὲν εἶναι ξένη καὶ παρὰ Σενέκα. Τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀνέπτυξεν συστηματικῶς Θωμάς ὁ
Ἀκνιάντης, ὅστις ἀποκαλεῖ τὴν κοινωνίαν «οἶνον ἐν σῶμα» καὶ «οἶνον ἐν ἄνθρωπον»
(S. Th. I.11.81,1.).

51. Ἀπὸ τοῦ 19 αἰῶνος ἐχρησιμοποίησαν οἱ κοινωνιολόγοι τὴν ἔννοιαν «ὄργανι-
σμός» πρὸς ἐρμηνείαν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἀλλ' ἐν «βιολογικῇ» καὶ «φυσικῇ» ἔν-
νοια. Ἀναφέρονται μόνον τὰ ὀνόματα τοῦ Α. Comte, ὁμιλοῦντος περὶ «κοινωνικῆς φυσικῆς»
καὶ «κοινωνικῆς ἀνατομίας», καὶ τοῦ Spencer.

52. πρβλ. Α. Κορ. 12. 12-30. Ρωμ. 12, 4-8, Ἐφεσ. 5, 21-33.

53. Πρβλ. Θωμ. Ἀκνιῶν. Summ. Th. I, 60,5. Εἰς τὸ σύγχρονον τῷ Θωμᾷ Βικέν-
τιον Beauvais ὀφείλεται ἡ ἔκφρασις «corpus politicum mysticum». Παρ' ὅτι ἡ ρωμαιο-

2. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἐρωτᾶται: ποῖος καθορίζει τὸ ἐκάστοτε κοινὸν συμφέρον; Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀναλόγως τῶν πολιτικῶν, φιλοσοφικῶν, κοσμοθεωριακῶν κλπ. προϋποθέσεων προσλαμβάνει καὶ ἡ γενικὴ ἔννοια «κοινὸν συμφέρον» διάφορον περιεχόμενον. Διὰ τὴν ὁμιλήσῃ τις περὶ κοινου ἀγαθοῦ πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων, τί σημαίνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγαθόν». Τὴν δυσχέρειαν ταύτην ἀντιλαμβάνεται καὶ ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία καὶ προσπαθεῖ νὰ ὑπερβῇ διὰ τῆς ὄντολογικῆς θεμελιώσεως τοῦ κοινου συμφέροντος ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐννοίας τῆς αὐθεντίας⁵⁴.

3. Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις μεταξὺ ἀτομικοῦ καὶ κοινου συμφέροντος ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία ἔχει νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ πρόβλημα κατὰ πόσον τὸ κοινὸν συμφέρον ὑπέγκειται τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κατὰ πόσον ἡ κοινωνία ὑφίσταται πρὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου ἢ ὁ ἄνθρωπος πρὸς χάριν τῆς κοινωνίας⁵⁵. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ κοινου ἀγαθοῦ καὶ συμφέροντος θυσιάζουσι ὡς γνωστὸν τὰ ὀλοκληρωτικὰ συστήματα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄτομον εἰς τὸν βωμὸν τῆς «ἀνθρωπότητος». Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία προσπαθεῖ νὰ ἀποφύγῃ τόσον τὸ ἄκρον τοῦ κολλεκτιβισμοῦ, ὅσον καὶ τὸ ἕτερον τοῦ λιμπεραλισμοῦ, ὁ ὁποῖος τὸ κοινὸν συμφέρον καὶ ἀγαθὸν ἀντιλαμβάνεται μόνον ὡς τὸ σύνολον ἐπὶ μέρους συμφερόντων τῶν ἀτόμων ἐκάστων. Ἐναντίον τοῦ λιμπεραλισμοῦ διατυπώνει τὴν ἀποψιν, ὅτι τὸ κοινὸν συμφέρον δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ σύνολον ἐπὶ μέρους συμφερόντων οὔτε σημαίνει τὸ κατὰ τὸ δυνατόν ὑψιστὸν συμφέρον ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων ἀτόμων, τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ *bonum commune* ἐπιβάλλει καταμερισμὸν τῶν ἀγαθῶν. Ἐκτὸς τούτου ὑπὸ κοινὸν συμφέρον δὲν νοοῦνται μόνον ὑλικά, ἀλλὰ καὶ πολιτιστικά καὶ πνευματικά ἀγαθὰ, ὡς λ.χ. ἡ μόρφωσις⁵⁶. Ἀκριβῶς ὅμως τὸ στοιχεῖον τοῦ καταμερισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης μαρτυρεῖ ὅτι τὸ κοινὸν συμφέρον δὲν εἶναι καὶ ἀπόλυτος ἀξία, ἀλλ' εὐρίσκεται πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ καὶ συσχετισμῷ μετὰ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος. Γενικῶς εἰπεῖν τὸ ἀτομικὸν καὶ κοινὸν συμφέρον δὲν ἀποτελοῦν ἀντιτιθεμένας πρὸς ἀλλήλας ἐννοίας, ἀλλ' ἀλληλοσυμπληρουμένας. Τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἐμπερικλείει πάντα τὰ ἀτο-

καθολικὴ Θεολογία ἐκκινᾷ ἀπὸ τῆς προϋποθέσεως ὅτι μόνον τὸ πρόσωπον ἔχει *substantia*, ἐνῶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἔχομεν μόνον «*relatio realis*», δὲν ἐλειψαν ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι, βάσει τοῦ περὶ μυστικοῦ σώματος τῆς πολιτείας Θεωρήματος, ἀπέδωκαν εἰς τὴν κοινωνίαν ὑποστασιακὸν χαρακτῆρα.

54. Πρὸς βλ. Ἐγκύκλιον Ἰωάννου XXIII «*Pacem in Terris*» 54. καὶ Θωμ. Ἄκων. I, 96,4.

55. Ἦτος ὁ XI ἐν τῇ Ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ «*Divini Redemptoris*» (1939) εἶδει σαφῆ ἀπάντησιν, ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι πρὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ ἀντιθέτως.

56. Τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα περιέλαβεν εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ κοινου συμφέροντος ὁ Πάπας Ἰωάννης XXIII ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ «*Pacem in Terris*» 57 ἐξ.

μικὰ», ἐνῶ πάλιν διὰ τὸ ἀτομικὸν συμφέρον ἀπαραίτητος προϋπόθεσις εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ κατὰ ταῦτα τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἐναντίον ἀντιθέσεως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ διαλεκτικῆς σχέσεως μεταξὺ τούτων.

γ) Ἡ Ἀρχὴ τῆς Ἀλληλεγγύης (Solidarität).

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει προσωπικὸν καὶ κοινωνικὸν ὄν. Ἡ παραθεώρησις τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ιδιότητος ὀδηγεῖ εἰς κολλεκτιβισμόν, ἐνῶ πάλιν ὁ ἀτομισμὸς ἀναπτύσσεται εἰς βάρος τῆς κοινωνικῆς ιδιότητος τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἀληθῆ σχέσιν μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινωνίας ζητεῖ νὰ διατυπώσῃ ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Solidarität (ἐκ τοῦ λατ. *solidare*, τὸ ὁποῖον σημαίνει στερεῶ). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦίτου οἰκονομολόγου καὶ κοινωνικοῦ φιλοσόφου H. Pesch (1854-1926)⁵⁷ ἀποτελεῖ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀναπόσπαστον μέρος καὶ θὰ ἐλέγωμεν τὸν πυρῆνα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας⁵⁸. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀλληλεγγύης δὲν ἀποτελεῖ διὰ τὴν ρωμαιοκαθολικὴν θεολογίαν μόνον ἠθικὸν κανόνα, ἀλλ' ὄντολογικὴν μεταφυσικὴν ἀρχήν⁵⁹, βασιζομένην ἐπὶ τῆς προσωπικῆς (*ens personale*) καὶ κοινωνικῆς (*ens sociale*) ιδιότητος τοῦ ἀνθρώπου⁶⁰. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ἱκανὸς νὰ συμπήξῃ κοινωνίαν, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀπόλυτον ἀνάγκην ταύτης. Τὸ πρόσωπον δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ μόνον διὰ τῆς πραγματώσεως ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ τῆς ἐπιδιώξεως ὑψηλῶν σκοπῶν. Ταῦτα ὅμως δύνανται πάλιν νὰ ἐπιτευχθοῦν μόνον ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, εἰς τὸ ὁποῖον φύσει ἀνήκει ὁ ἄνθρωπος. Ἡ κοινωνία δὲν ἀποτελεῖ μέσον πρὸς ἐπίτευξιν σκοπῶν, ἀλλὰ βασιζέται ὄντολογικῶς ἐπὶ τῆς φυσικῆς ταύτης καὶ οὐσιαστικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζῇ ἐν κοινωνίᾳ πρὸς πραγμάτων τοῦ ἀληθοῦς προορισμοῦ του καὶ ἠθικῶν

57. Τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Ἰησοῦίτου H. Pesch εἶναι: *Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsauffassung* τόμ. 1-2, Freiburg 1893-1900. 2α ἐκδ. 1898-1901. — *Lehrbuch der Nationalökonomie*. τόμ. 1-5. Freiburg 1905-1923. Πρὸς τὰ κοινωνικὰ συστήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ λιμπεραλισμοῦ ἀντέταξε ἴδιον κοινωνικὸν σύστημα, τὸν σολινταρισμόν (Solidarismus), ὁ ὁποῖος τονίζει τὴν ἀμοιβαιότητα τῶν σχέσεων μεταξὺ ἀτόμων καὶ κοινωνίας.

58. Πλὴν τοῦ Pesch ἀνέπτυξαν ἐπιστημονικῶς τὴν ἀρχὴν ταύτην καὶ οἱ Grundlach, καὶ Nell-Breuning. Τὸ κοινωνικὸν σύστημα τοῦ «σολινταρισμοῦ» δὲν ἐγένετο ἀπολύτως ἀποδεκτὸν ἐκ μέρους τῆς ρωμ. ἐκκλησίας καίτοι ἡ ἀρχὴ τούτου ἐγένετο παρὰ πάντων ἀποδεκτὴ.

59. Πρβλ. Höffner, J. μν. ἔργ. σ. 40. καὶ Külp, B. μν. ἔργ. σ. 51 ἐξ.

60. Τὴν περὶ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ζώου θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους παραλαμβάνει καὶ Ὡμαῆς ὁ Ἀκυνάτης, ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ περὶ «naturaliter homo socialis» (*Contr. Gent.* III, 117, *Summ. Theol.* II, 1, 90). Συλλογὴν τῶν εἰς τὴν κοινωνικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένων χωρίων τοῦ Ὡμαῆ εὕρισκε τις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Utz, A.: *Sozialethik*, Teil I: *Die Prinzipien der Gesellschaftslehre*. Heidelberg 1958, Παράρτημα.

τελείωσίν του. Ἐκ τῆς ὄντολογικῆς ταύτης ἀρχῆς ἀπορρέει καὶ ἡ δεοντολογικὴ ἢ ἠθικὴ ἀρχὴ τῆς εὐθύνης καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ προσώπου ἔναντι τῆς κοινωνίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς κοινωνίας πρὸς τὰς πραγματικὰς προσωπικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἑτέρου.

Μεταξὺ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ὑφίσταται διαφωνία κατὰ πόσον εἶναι ἀναγκαία ἡ διατήρησις τῆς ἀρχῆς ταύτης παραλλήλως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπικουρίας (Subsidiarität), καθ' ὅσον ἡ δευτέρα ἐμπεριέχει καὶ τὴν πρώτην. Ἐναντίον τῆς ἀπόψεως ταύτης διατυποῦται ἡ θέσις ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικουρίας δύναται εὐκόλως νὰ παρανοηθῇ ὡς ἀτομισμός, ἐνῶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀλληλεγγύης στρέφεται ἀκριβῶς ἐναντίον τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐγωϊσμοῦ, καὶ ἐπιδιώκει τὴν πραγμάτωσιν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης.

δ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικουρίας (Subsidiarität)⁶¹.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη προϋποθέτει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος εὐρίσκει δὲ τὸν κλασσικὸν αὐτῆς ὄρισμόν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ «Qua-

61. Κρίνομεν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναγκαῖον νὰ μνημονεύομεν τῶν κυριωτέρων εἰσαγωγικῶν καὶ εἰς τὰ εἰδικὰ προβλήματα ἀναφερομένων ἔργων ἅτινα θὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸν ἐνδιαφερόμενον περαιτέρω μελέτην τῆς ρωμαιοκαθολικῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας.

α. ΓΕΝΙΚΑ εἰσαγωγικά.

1. Katholisches Soziallexikon. Hrsg. DDDr. Alfred Klose Tyrolia-Verlag. Innsbruck-Wien-München 1964. Sozialenzykliken: Rerum Novarum (Leo XIII, 1891) Quadragesimo Anno (Pius XI, 1931) Mater et Magistra (Johannes XXIII, 1961). Utz. A. F.- Groner, J.— F. Aufbau und Entfaltung des gesellschaftlichen Lebens. «Soziale Summe Pius» XII. 2. Bde Paulus-Verlag, Freiburg/Schw. 1954 (XXVII. .2454S.)

2. Berg, Ludwig: Sozialethik, München 1959. Glément, Marcel: Introduction à la doctrine social catholique. Paris 1951. Fellermeier: J.: Abriss der katholischen Gesellschaftslehre Freiburg/Br. 1956. Geppert, T.: Theologie der menschlichen Gemeinschaft Münster 1955. Höffner, Joseph: Christliche Gesellschaftslehre. Kvelaer Rheinland 1962. Klüber, Franz: Christliche Soziallehre. Münster 1955/57. Külp, B.: Kurzgefasste katholische Soziallehre. Köln, 1962. Munter, Emil: Die Soziallehre der Päpste München 1959². Riener, Walter.: Soziales Handbuch. Katholische Soziallehre und soziale Gegenwart. Wien 1956. Schasching, J. Katholische Soziallehre und modernes Apostolat. Innsbruck-Wien-München 1956. Schilling O.: Christliche Gesellschaftslehre. Freiburg/Br. 1926. Staatslexikon Recht-Wirtschaft-Gesellschaft Hrsg. von der Görres-Gesellschaft 6 Aufl. Herder. Freiburg i. Br. 1957 ff. Utz, A. Fr.: Sozialethik, Teil I. Die Prinzipien der Gesellschaftslehre, Heidelberg 1958. Mit internat. Bibliographie. Welty, B. Herders Sozialkatechismus Bd. 1-3 Freiburg/Br. 1951-1958.

β) Lex Naturalis. Auer, Albert: Der Mensch hat Recht. Naturrecht auf dem Hintergrund des Heute. Graz-Wien-Köln 1956. Fuchs, Josef: Lex Naturae. Zur Theologie des Naturrechts Düsseldorf 1955. Henning, Rudolf: Der Mass-

dragesimo Anno» παρ. 79-80, ἔνθα καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «gravissimum illud principium» (79). Τὴν ἀρχὴν ταύτην θὰ ἡδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἀρχὴν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἀρμοδιοτήτων ἐν τῷ κοινωνικῷ συνόλω μὲ βάσιν τὴν διατήρησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν μικροτέρων κοινωνικῶν ομάδων καὶ τὸ κοινὸν ὄφελος. Ὁ Πῖος XI ὁμιλεῖ ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ σαφῶς τονίζων τὰς τρεῖς κυρίας πλευρὰς τῆς ἀρχῆς ταύτης:

α. Διατήρησις τῆς ἐλευθερίας πρωτοβουλίας τοῦ ἀτόμου. («Ὅ,τι ἰδίᾳ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ δύναται νὰ ἐπιτύχη τὸ ἄτομον... Quadr. Anno 79).

β. Διατήρησις τῆς αὐτονομίας τῶν μικροτέρων κοινωνικῶν ομάδων («Ὅ,τι αἱ μικρότεροι καὶ ὑποταγεῖς κοινωνικαὶ μονάδες δύνανται νὰ φέρουν εἰς αἴσιον πέρασ... ἔ.ἀ.79).

γ. Ἀπαλλαγὴ τοῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ ἀπὸ θέματα «δευτερευούσης

stab des Rechts im Rechtsdenken der Gegenwart, Münster/W. 1961 Leclercq, Jacques: Du droit naturel à la sociologie. 2 Bde. Paris 1960. Messner, Joh.: Das Naturrecht Handbuch der Gesellschaftsethik, Staatsethik und Wirtschaftsethik. Innsbruck-Wien-München 1950³. Rommen, Heinrich: Die ewige Wiederkehr des Naturrechts. München 1947².

γ) B o n u m C o m m u n e. Messner, Joh.: Das Gemeinwohl. Idee, Wirklichkeit, Aufgaben. Osnabrück 1962. Derselb. Zur Ontologie des Gemeinwohls. In Salzburg Jb. für Philosophie, Bd. V/VI, Salzburg 1961-1962. Nawroth, E.: Das Gemeinwohl in Mater et magistra. In: Die neue Ordnung 16 Jg. Paderborn 1962, S. 1ff. Verpaalen, A. P.: Der Begriff des Gemeinwohls bei Thomas von Aquin, ein Beitrag zum Problem des Personalismus. Sammlung Politeia, Bd. VI Heidelberg 1954. Welty, E.: Das «konkrete» Gemeinwohl. In: Die neue Ordnung, 13 Jg. Paderborn 1959, s. 321 ff.

δ) S o l i d a r i t ä t s p r i n z i p. Grundlach, G.: Der Solidarismus, in: Die Mitarbeit 5 Jg. Berlin 1956-57 H.7 Oktober 1956, s. 10 ff. Derselbe: Solidarismus. In St. Lex. Bd. VII. Klüber F. The Social Principles as the Basis of Christian Sociology. In: Grundlagen der Sozialordnung. Sozialakademie Altenberg 1955. Monzel N. Solidarität und Selbstverantwortung. Beitr. zur christlichen Soziallehre. München 1959. O.v. Nell-Breuning Gegenseitige Verantwortung. (Das Solidaritätsprinzip) Hrsg. München o. J. (Werkgemeinschaft christl. Arbeitnehmer). Nell-Breuning O.v. Solidarität und Subsidiarität im Raume von Sozialpolitik und Sozialreform. In: Sozialpolitik u. Sozialreform Hrsg. von Erik Boettcher Tübingen 1957 s. 213 ff. Pesch H.: Lehrbuch er Nationalökonomie. 3. u. 4. Aufl. Freiburg/Br. 1924. Wildmann Georg: Personalismus. Solidariasmus und Gesellschaft. Der ethische und ontologische Grundcharakter der Gesellschaftslehre der Kirche. Wien 1961.

ε) S u b s i d i a r i t ä t s p r i n z i p. Link, E.: Das Subsidiaritätsprinzip. Sein Wesen und seine Bedeutung für die Sozialethik. Freiburg/Br. 1955. Rauscher Anton: Subsidiaritätsprinzip und Berufsständische Ordnung. Münster/W. 1958. Utz A. F. (Hsg.) Das Subsidiaritätsprinzip. Sammlung Politeia Bd. 2. Heidelberg 1953. Utz A. F.: Formen und Grenzen des Subsidiaritätsprinzips. Sammlung Politeia Bd. 9 Heidelberg 1956.

σημασίας» (ἔ.ἀ.) πρὸς καλλιτέραν καὶ τελειότεραν λειτουργίαν τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Τὸ κράτος ὀφείλει νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, οὐδέποτε δὲ ἐπιτρέπεται νὰ ἀπορροφᾷ ταῦτα (ἔ.ἀ.).

Ὡς ἐκ τούτων καταφαίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικουρίας ἀποβλέπει εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων μεταξύ ἀτόμων καὶ κοινωνίας ἀφ' ἑνὸς καὶ κοινωνικῶν ὁμάδων μικρῶν καὶ ὑποτελῶν πρὸς ὑπερκειμέναις τοιαύταις ἀφ' ἑτέρου. Σκοπὸς εἶναι ἡ διατήρησις τῆς αὐτονομίας τούτων ἔναντι τῶν εὐρυτέρων κοινωνικῶν ὁργανώσεων. Μόνον τότε δύνανται νὰ ἐπεμβαίνουν αὐταί, ὅταν αἱ μικρότεραι πράγματι ἔχουν ἀνάγκην ἐπικουρίας. Εἰς θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὰ άτομα καὶ τὰς καλουμένας «πρωτογενεῖς κοινωνικὰς ὁμάδας» αἱ δευτερογενεῖς ἀναλαμβάνουν τὸν ρόλον τῶν «subsidiarii cohortes» τῶν ρωμαϊκῶν στρατευμάτων. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικουρίας δὲν σημαίνει μόνον ἀρνητικῶς ἐξασφάλισιν τῆς αὐτονομίας τῶν ἀτόμων καὶ μικρῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, ἀλλὰ καὶ θετικῶς τὴν «ἄνωθεν» βοήθειαν, καθ' ὅσον ἡ αὐτονομία δὲν σημαίνει καὶ αὐτάρκεια.

Ἡ ρωμαιοκатоλικὴ θεολογία ἐκλαμβάνει καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὡς ὀντολογικὴν ἅμα καὶ ἠθικὴν.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὸ σύντομον τοῦτο II τμήμα δὲν φιλοδοξεῖ πληρότητα. Ἡ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ I καὶ II τμήματος καταδεικνύει πιστευόμεν τὰς ὑφισταμένας διαφορὰς ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ ἔργου τῆς ΧΚΗ, καίτοι ἡ στενότης τοῦ χώρου δὲν ἐπέτρεψε διεξοδικὴν συζήτησιν ὁμολογιακοῦ χαρακτῆρος. Ἐλπίζομεν ὅμως συντόμως νὰ ἐπανέλθωμεν εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ θέματος, οὕτινος ἡ διαπραγματεύσις ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ «διαλόγου» μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν τυγχάνει λίαν ἀπαραίτητος.